

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

НАГАЧЕВСЬКА ЗІНОВІЯ ІВАНІВНА

УДК 37. (091) + 396 (477.8) («18» – 1939)

**ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА І ПРОСВІТНИЦТВО
У ЖІНОЧОМУ РУСІ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ
(II половина XIX ст. – 1939 р.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника, Міністерство освіти і науки України, м. Івано-Франківськ.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
Завгородня Тетяна Костянтинівна, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, завідувач кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Вихрущ Анатолій Володимирович, Тернопільський національний економічний університет, завідувач кафедри психологічних та педагогічних дисциплін;

доктор педагогічних наук, професор
Зайченко Іван Васильович, Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка, завідувач кафедри дошкільної освіти;

доктор педагогічних наук, професор
Курляк Ірина Євгенівна, Львівський науково-практичний центр Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України, старший науковий співробітник.

Захист відбудеться “ ” 2009 року о год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка за адресою: м. Тернопіль, вул. М.Кривоноса, 2, зала засідань.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: 46027, м. Тернопіль, вул. М.Кривоноса, 2.

Автореферат розісланий “ ” 2009 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Чайка В.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Утвердження в Україні європейських норм і стандартів життя, зміна основних парадигм у суспільній свідомості, формування нових освітніх ідеалів та цінностей виховання нерозривно пов'язані з реконструкцією індивідуальних, родинних, громадських і державних співвідносин статею як одного з основоположних принципів демократизації та гуманізації суспільства. Теоретичні основи цього процесу закладені в Загальній декларації прав людини, схваленій Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 р., в конвенціях ООН “Про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти” (1960) і “Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок” (1979). Юридично вони закріплені Конституцією нашої держави, Законом України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”, який проголосив досягнення паритетного становища представників обох статей у громадсько-політичній, соціально-економічній і культурно-освітній сферах та ліквідацію дискримінації за ознакою статі, відображені в Законі України “Про освіту”, в Декларації про загальні засади державної політики України стосовно сім'ї та жінок тощо.

Період економічних, політичних і освітніх реформ в Україні кінця ХХ – початку ХХІ ст. виявився однаково складним і для жінок, і для чоловіків, але найбільше відчули їхній тягар саме жінки. Складаючи більше половини населення (за переписом 2001 р. – 53,7%), вони становлять дві третини від кількості безробітних; найбільше їх серед тих, хто опинився за межею бідності, та з-поміж новітніх емігрантів. Соціально-економічна нестабільність активізувала домашнє насильство, породила таке ганебне явище, як торгівля жінками. Прагнення жінки-громадянки України до інтелектуально-духовного зростання обмежує збереження в повсякденному та громадському житті, у засобах масової інформації консервативно-патріархального стереотипу ставлення до неї як до другорядного члена суспільства. На загальнодержавному і регіональному рівнях він проявляється передусім у низькому залученні жінок до прийняття рішень у царині управлінської діяльності. Навіть у сфері освіти, де превалювання жінок виражене чи не найяскравіше, цей показник є дуже низьким: серед керівників вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації вони становлять лише три відсотки. Кількісна перевага чоловіків особливо помітна в органах законодавчої влади найвищого рівня. За результатами парламентських виборів 2006 р. частка жінок у Верховній Раді України становила 8,2% при середньосвітовому показникові 10%. Наприкінці 2007 – на початку 2008 рр. дещо зросло жіноче представництво у вищих органах виконавчої влади, проте й сьогодні у західних областях України серед перших керівників державних адміністрацій і голів обласних рад немає жодної жінки. Водночас

рекомендації Економічної і Соціальної Ради ООН передбачали 30-відсоткове представництво жінок на керівних державних посадах ще до 1995 р.

Частиною суспільства неоднозначно сприймається і сучасний жіночий рух, який розвинувся на фоні демократичних змін в Україні після проголошення її незалежності у традиційних формах (відродилися на ґрунті жіночих товариств, що діяли в різні історичні періоди на різних українських територіях, – Міжнародна “Жіноча громада”, Всеукраїнський “Союз українок”, “Спілка жінок України”) та в нових, зумовлених соціально-економічними і політичними потребами кінця ХХ – початку ХХІ ст. (Всеукраїнська громадська організація “Жінки і діти України”, Всеукраїнське жіноче товариство імені О.Теліги, Всеукраїнське народно-демократичне об’єднання “Дія”, Одеський науковий центр жіночих досліджень, Харківський центр гендерних досліджень) – всього понад 700 організацій (із яких 34 мають статус міжнародних і всеукраїнських). Більшість із них беруть активну участь у розвитку національної культури й освіти, у формуванні національно-громадянських якостей жінок, дітей і молоді, виконують важливі соціально-опікунські функції, ініціюють просвітницькі та благодійні акції.

За таких умов важливим соціальним замовленням є науковий аналіз, поглиблення відомостей про місце і роль жінки у державотворчих і культурно-освітніх процесах минулого й сучасності, пошук шляхів забезпечення її справжнього повноправ’я, подолання статусу меншовартості та підвищення суспільної активності. Цей напрям у науковій діяльності отримав назву *жіночі дослідження*. 1980-і – 1990-і рр. започаткували нову парадигму в дослідженнях цього типу – *гендерні студії*, суттю яких є перехід від вивчення специфічно жіночого досвіду до відносин, що охоплюють обидві статі.

Основним джерелом і теоретичним підґрунтям наукових праць першого напрямку в Україні став жіночий рух як об’єктивний результат соціально-економічних, політичних і культурних зрушень другої половини ХІХ ст., що зумовили потребу в освіті жінки, залученні її до фахової та громадської діяльності. У цій сфері наукового пошуку найвагомішими розглядаємо історичні дослідження ідеології та суспільної практики українського жіночого руху загалом і західних земель України зокрема, здійснені вченими нашої держави (І.Волкова, О.Гнатчук, І.Дейнега, П.Дутчак, М.Дядюк, О.Маланчук-Рибак, Т.Раєвич, Б.Савчук, Л.Смоляр) та представниками української діаспори (М.Богачевська-Хом’як, Л.Бурачинська, І.Книш, О.Охримович-Залізник, І.Павликовська). Перші спроби узагальнення тенденцій становлення і розвитку жіночого руху в сучасній Україні відтворює науковий доробок І.Георгізової, Н.Дармограй, О.Сидоренка, А.Стахневич, О.Ярош, матеріали міжнародних і всеукраїнських жіночих науково-практичних конференцій 1994-2008 рр., Всеукраїнського конгресу жінок 1998 року.

Виразною ознакою наукових пошуків початку ХХІ ст. є поява праць, у яких український жіночий рух розглядається не лише з точки зору його еволюції, а й визначення освітньо-виховного потенціалу організованої жіночої діяльності. Такий підхід характерний для історико-педагогічного дослідження С.Івах, у якому акцентується на внеску жінок Східної Галичини у розвиток національного шкільництва, та виданої у 2007 р. монографії О.Кобельської “Просвітницька діяльність жіночих організацій України (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.)”.

Предметом окремих педагогічних (Г.Груць, О.Джус, І.Зайченко, Н.Кирста, Є.Коваленко, Л.Новашівська, О.Палійчук, О.Проскура, І.Стражнікова), філологічних (В.Агєєва, П.Баб’як, Р.Горак, Т.Гундорова, В.Качкан, К.Кріль, О.Нахлік, Н.Ребрик, О.Рудловчак, С.Павличко, В.Пахомов, Ф.Погребенник, М.Якубовська), краєзнавчих (П.Арсенич, Т.Висіцька) студій стали визначні жіночі постаті національної історії та культури, діяльність і творча спадщина яких були тісно пов’язані з жіночим рухом на західноукраїнських землях.

Поруч із визначенням методологічних засад сучасної національної освіти і педагогіки, актуалізацією проблем громадського педагогічно-просвітницького руху Наддніпрянської України (А.Вихрущ, О.Вишневський, С.Гончаренко, І.Зязюн, В.Кравець, О.Любар, Н.Ничкало, Н.Побірченко, О.Савченко, О.Сухомлинська, Д.Тхоржевський, М.Ярмаченко) й узагальненням освітньо-виховного досвіду західноукраїнського суспільства (Г.Білавич, Д.Герцюк, В.Гомоннай, Т.Завгородня, А.Ігнат, Л.Кобилянська, І.Курляк, В.Омельчук, Д.Пенішкевич, М.Стельмахович, Б.Ступарик, М.Чепіль), на межі ХХ – ХХІ ст. зросла увага до питань про загальну та професійну жіночу освіту і діяльність окремих навчальних закладів, призначених для дівчат (О.Аніщенко, І.Гнаткевич, В.Єршова, Г.Лактіонова, Л.Применко, О.Сухенко, Т.Тронько).

Проте значний пласт проблем, дотичних до змісту освітньо-виховної складової ідеології та практики власне українського жіночого руху на різних етапах і в різних умовах його розвитку, ще не знайшов окремого цілісного висвітлення в історико-педагогічній науці. Це стосується і педагогічної думки та просвітництва в жіночому русі західних земель України у складі Австрійської (Австро-Угорської) імперії, польської, румунської та чехословацької держав. Навіть у таких фундаментальних історико-педагогічних виданнях, як хрестоматії “Історія української школи і педагогіки” та “Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина ХІХ – ХХ ст.)”, що вийшли друком у 2003 р., перша і друга частини навчального посібника “Українська педагогіка в персоналіях” (2005), відсутні відомості про жінок-педагогів Західної України та їхній творчий доробок. Водночас матеріали наукового пошуку засвідчують, що педагогічно-просвітницька діяльність західноукраїнського жіноцтва цього історичного

періоду була невід'ємною частиною соціально-культурного розвитку українського суспільства, сприяла відродженню національної освіти, педагогічної думки та просвітництва, утверджувала в них нові навіть для нашого часу демократичні та гуманістичні ідеали, духовні цінності, виховно-освітні ідеї. Відтак, науковий аналіз цієї проблеми вважаємо не лише актуальним, а й перспективним напрямом історико-педагогічних досліджень.

Вивчення фундаментальних наукових праць, збірників статей, довідково-енциклопедичної літератури із проблем організованої жіночої діяльності, громадсько-просвітницького досвіду українського народу, розвитку національного шкільництва дає змогу констатувати, що ні в Україні, ні за її межами педагогічні ідеї та освітня практика жіночого руху на західноукраїнських землях другої половини XIX ст. – 1930-х рр. спеціально комплексно не досліджувалися. У проаналізованому науковому доробку українських і зарубіжних авторів (переважно істориків) обмеженою є інформація про зміст педагогічно-просвітницької діяльності жіночих організацій Західної України. Через бібліографічну рідкість, відсутність цілеспрямованої державної політики щодо оцінки забутої чи замовчуваної творчої спадщини минулого та перевидання кращих її зразків малодоступними для вивчення залишаються педагогічні погляди і досвід практичної освітньо-виховної діяльності визначних репрезентанток західноукраїнського жіноцтва – фахових педагогів.

Викладене зумовило вибір теми докторської дисертації – “Педагогічна думка і просвітництво у жіночому русі Західної України (II половина XIX ст. – 1939 р.)”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації відповідає загальному напрямку наукових досліджень кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника “Історико-педагогічні проблеми навчання і виховання в системі безперервної освіти в Україні та зарубіжжі” (державний реєстраційний № 0108U009122), затверджена на засіданні вченої ради Прикарпатського університету імені Василя Стефаника (протокол № 6 від 28 грудня 2000 р.) та погоджена в Раді з координації наукової діяльності у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 1 від 26 січня 2001 р.).

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування педагогічно-просвітницьких положень ідеології українського жіночого руху Західної України другої половини XIX ст. – 1930-х рр., визначення форм, методів і засобів їх практичної реалізації.

Завдання дослідження:

1) окреслити передумови, визначити тенденції й етапи у розвитку соціально-культурної активності жінок Західної України в контексті загальнонаціонального і регіонального культурно-освітнього процесів 1848–1939 рр.;

2) обґрунтувати провідні чинники формування педагогічної думки та просвітництва в жіночому русі регіону;

3) розкрити сутність феміністичної концепції освіти і виховання жінки та шляхи імплементації її основних компонентів у практичну освітньо-виховну діяльність жіночих організацій Західної України;

4) простежити еволюцію поглядів західноукраїнського жіноцтва на родинно-суспільне призначення жінки-матері, мету, завдання, зміст, форми, методи і засоби виховання дітей дошкільного віку;

5) здійснити ретроспективний аналіз педагогічних ідей творчої спадщини активних учасниць жіночого руху і на цій основі з'ясувати його найважливіші орієнтації у сфері навчання, виховання й опіки дітей і молоді;

6) визначити практичний внесок західноукраїнських жіночих товариств і окремих персоналій жіночого руху у розвиток освіти дорослих, національного шкільництва, дошкільного та позашкільного виховання й опікунсько-виховних традицій українського народу.

Об'єкт дослідження – український жіночий рух другої половини XIX – 30-х рр. XX ст. як соціально-культурне явище та джерело формування важливих педагогічно-просвітницьких ідей і практичних освітньо-виховних ініціатив.

Предмет дослідження – педагогічно-просвітницькі ідеї та освітньо-виховна практика українського жіночого руху Західної України досліджуваного періоду.

Географічні межі дослідження охоплюють етнічні українські території, які наприкінці XVIII ст. опинилися в складі Австрійської імперії, а після її падіння (1918) – у межах Польщі, Румунії та Чехословацької Республіки.

Хронологічні межі дослідження: нижня межа сягає початку формування організованої громадської діяльності жінок-українок регіону, якій, починаючи з 1848 р., передували нечисленні спроби їх індивідуального самовиявлення, а верхня обумовлена руйнуванням сформованої мережі національних культурно-освітніх інституцій під впливом політичних подій 1939 року.

Методологічною основою наукової роботи стали етико-філософські ідеї природного права і “філософія прав людини” взагалі, які зародилися в ідеологіях Відродження, Реформації та Просвітництва, розвинулися у поглядах філософів XIX–XX ст., є важливими принципами сучасної світової політики (філософська методологія); наукові висновки визначних педагогів, психологів, соціологів минулого та сучасності про особистість як найвищу соціальну цінність, її розвиток і активну роль у засвоєнні знань та про соціальний статус жінки як мірила суспільного прогресу і рівня духовності народу (загальнонаукова методологія); положення законодавчих і нормативних актів, які визначають, з одного боку, пріоритети освіти незалежної української держави, а з другого, – статус жінки-громадянки

України, жінки-матері української дитини; концептуальні ідеї педагогіки про необхідність об'єктивного аналізу творчих надбань минулого в галузі освіти і виховання для більш глибокого розуміння нинішніх явищ у цій сфері життєдіяльності, переосмислення процесу формування особистості та переорієнтування його на утвердження в нових українських поколіннях національно-державницьких і загальнолюдських освітніх цінностей (конкретно-наукова методологія). Методологічні основи дослідження ґрунтуються на принципах історизму, науково-об'єктивного підходу до висвітлення аналізованої проблеми в конкретно-історичних умовах, системності й діалектичного розуміння соціально-культурних і педагогічно-просвітницьких процесів.

У процесі роботи над темою дисертації використовувалися такі **методи дослідження**: *пошуково-аналітичний* (виявлення, теоретичний аналіз, систематизація та класифікація архівних і опублікованих джерел із теми наукової роботи); *історико-географічний* (вивчення специфіки розвитку жіночого руху та формування освітньо-виховної складової його ідеології на українських землях у складі різних держав); *хронологічний* (простеження змін у теорії та практиці педагогічно-просвітницької діяльності західноукраїнського жіноцтва відповідно до часової послідовності); *логіко-синтетичний* (порівняльний аналіз статутів жіночих товариств, програм, ухвал, резолюцій масових просвітницьких акцій, планів жіночих курсів); *персоналістично-біографічний* (аналіз і узагальнення життєдіяльності та педагогічно-просвітницьких поглядів визначних персоналій українського жіночого руху); *контент-аналіз* творчої спадщини репрезентанток жіночого руху Західної України; *узагальнення та систематизація* виявлених матеріалів, даних і положень, отриманих при вивченні першоджерел та літератури, з метою формулювання висновків і пропозицій щодо можливості творчого використання педагогічно-просвітницького досвіду минулого в сучасних освітніх процесах.

Джерельна база дослідження: рукописи та друковані першоджерела фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України в Києві (ЦДАВО України) – ф. 3833, 3889, 4465; Центрального державного історичного архіву України у Львові (ЦДІА у Львові) – ф. 146, 178, 179, 206, 319, 327, 348, 363, 398, 663, 841; державних архівів західних областей України: Закарпатської (ДАЗО) – ф. 72; Івано-Франківської (ДАІФО) – ф. 2, 373, 378; Львівської (ДАЛО) – ф. 26, 300; Рівненської (ДАРО) – ф. 3; Тернопільської (ДАТО) – ф. Р-3205; Чернівецької (ДАЧО) – ф. 1, 3, 118, 211; офіційні документи аналізованого періоду (закони й урядові постанови, ухвали місцевих органів влади, розпорядження шкільних адміністрацій, статистичні звіти про стан шкільництва в цілому та жіночої освіти зокрема), що зберігаються переважно у відділах україніки і рідкісних видань Наукової бібліотеки імені В.Стефаніка НАН України у Львові та в

обласних архівах і бібліотеках національних університетів – Львівського імені Івана Франка та Чернівецького імені Юрія Федьковича; статuti, розпорядження керівних органів жіночих товариств Західної України, звіти про їхню діяльність, резолюції жіночих віч, зборів, з'їздів, конгресів жінок-українок; література історичного, педагогічного та соціологічного змісту, авторами якої були визначні українські освітні діячі – активні популяризатори емансипаційних ідей; праці представників “пануючих” народностей західних земель України, насамперед польських учених і письменників кінця XIX – першої третини XX ст.; монографії, докторські й кандидатські дисертації науковців України та українського зарубіжжя, сконцентровані в Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадського та почасти у книгозбірнях Львова, Івано-Франківська, Тернополя, Чернівців; творча спадщина організаторів і учасниць українського жіночого руху (окремі праці, статті, дописи, огляди, рецензії, вміщені у більш ніж 100 альманахів, журналів і газет); щоденники-хроніки, спогади, автобіографії та епістолярна спадщина представниць західноукраїнського жіноцтва, збережені у бібліотеках відродженого “Союзу українок” Львова й Івано-Франківська та в особистих архівах.

Наукова новизна і теоретичне значення результатів дослідження полягають у тому, що *вперше*:

- *здійснено* цілісний аналіз освітньо-виховного потенціалу жіночого руху в контексті загальнокультурного розвитку українського суспільства й освітніх процесів у Західній Україні другої половини XIX ст. – 1930-х рр. і визначено найважливіші тенденції й основні етапи в утвердженні педагогічно-просвітницької складової його ідеології та практики (1848 – початок 1880-х рр.; 1884–1890-ті рр.; 1900–1914; 1914–1920; 1921–1939);

- *обґрунтовано* провідні чинники, які впливали на формування педагогічної думки та просвітництва в українському жіночому русі (дискримінаційна державна політика у сфері освіти жінки, обмеження права української національної меншини на навчання дітей і молоді рідною мовою, прилучення жінок до реалізації завдань провідних культурно-освітніх товариств Західної України, “фемінізація” педагогічного фаху і пов’язана з ним визначальна роль жінок-учителів у забезпеченні освітньо-виховної спрямованості громадської діяльності західноукраїнського жіноцтва);

- *розкрито* сутність феміністичної концепції освіти і формування національно-державницького світогляду жінки, обґрунтовано її основні компоненти (мета і завдання, принципи, зміст, форми, методи, засоби);

- *систематизовано і проаналізовано* творчу спадщину жінок-педагогів, організаторів західноукраїнського жіноцтва, з’ясовано її головні освітньо-виховні ідеї та ціннісні орієнтації в галузі шкільного навчання, дошкільного та позашкільного виховання й опіки дітей і молоді (рідномовний характер навчання і виховання, національний зміст освіти, відстоювання права на

повноцінний фізичний і духовний розвиток особистості, її захист від денационалізуючих впливів, утвердження системи загальнолюдських, національних, громадянських, родинних і особистих вартостей життя);

– *репрезентовано* форми, методи, засоби розв’язання західноукраїнським жіноцтвом педагогічно-просвітницьких проблем, важливих і для сучасних освітньо-виховних процесів в Україні (формування національно-державницького світогляду жінки, утвердження в суспільстві культу матері та підвищення її відповідальності за виховання дітей у родинах, засвоєння ними пріоритетних загальнолюдських і національно-громадянських цінностей).

Подальшого розвитку набули сутнісні характеристики вкладу жіночих організацій у розвиток інституційних і позаінституційних форм освіти і виховання.

Розширено та поглиблено відомості про передумови формування і тенденції розвитку жіночого руху на українських землях у складі Австро-Угорської монархії, польської, румунської та чехословацької держав.

До наукового обігу *введено* маловідомі та невідомі архівні документи (ДАЗО, ф. 72, спр. 72; ДАІФО, ф. 2, спр. 298; ДАЛО, ф. 26, спр. 176, 380 і 602; ЦДАВО України у Києві, ф. 4465, од. зб. 360; ЦДІА України у Львові: ф. 178, спр. 5125; ф. 206, спр. 1442-1443, 1445-1446, 1450; ф. 319, спр. 121, 123-124; ф. 663, од. зб. 61; ф. 841, спр. 10, 13, 29, 151), праці жінок-педагогів освітньо-виховної тематики.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що вони можуть бути використані у процесі укладання навчальних програм із загальної, соціальної, дошкільної та гендерної педагогіки, з історії педагогіки, історії соціальної роботи та історії України, із спецкурсів і спецсемінарів; при написанні підручників і навчальних посібників, створенні довідково-енциклопедичних видань і педагогічних антологій, розробці лекційних курсів із цих дисциплін; у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів, інститутів післядипломної педагогічної освіти, загальноосвітніх шкіл, дошкільних і позашкільних установ; у практичній діяльності культурно-освітніх інституцій, громадських жіночих організацій України й української діаспори.

За результатами наукового дослідження розроблено спецкурс “Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі (західноукраїнський контекст II пол. XIX ст. – 1939 р.)”, який читається у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника (довідка № 01-08/192 від 18.02.2008 р.). Положення і висновки дисертації використовуються в науковій і навчально-виховній діяльності інших закладів освіти різних рівнів акредитації та в просвітницькій роботі громадських культурно-освітніх організацій України: Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 01/85 від 19.02.2008 р.),

Кіровоградського факультету менеджменту та бізнесу Київського університету культури і Кіровоградської міської організації “Союзу українок” (довідка № 10 від 12.02.2008 р.), Львівського національного університету імені Івана Франка (довідка № 543-105 від 18.02.2008 р.), Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка (довідка № 04 – 11/163 від 11.02.2008 р.), “Союзу українок” України (довідка № 15/3 від 15.02.2008 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі результати наукового дослідження отримані автором самостійно. У виданих у співавторстві з О.Джус навчально-методичних посібниках “Софія Русова: З маловідомого і невідомого” дисертанту належать вступні статті (Ч. I і II), впорядкування розділів 1 (Ч. I), 1 і 3 (Ч. II), додатка (Ч. II); в “Антології педагогічної думки Східної Галичини та українського зарубіжжя ХХ століття”, укладеній за редакцією Т.Завгородньої, – матеріали про життєдіяльність і педагогічно-просвітницькі ідеї творчої спадщини О.Бачинської, І.Блажкевич, М.Домбровської, О.Дучимінської, К.Малицької; у науковій статті “Жіноча освіта у Станіславові: витoki, становлення (кінець ХVІІІ – початок ХХ століття)”, підготовленій разом із Г.Маслій, – положення, які розкривають причини й умови заснування освітньо-виховних інституцій для дівчат-українок та участь у цій роботі “Товариства українських жінок”.

Достовірність результатів роботи і основних наукових висновків забезпечується методологічною обґрунтованістю вихідних положень, застосуванням різноманітних взаємодоповнюючих методів дослідження, адекватних об’єкту, предмету, меті й завданням; цілеспрямованим аналізом наукових, документальних та інших джерел, апробацією одержаних результатів.

Апробація результатів дослідження. Результати наукового пошуку висвітлювалися на *Міжнародному конгресі “Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі”* (Київ, 2005) та на *Других міжнародних педагогічних читаннях* на пошану члена-кореспондента АПН України, доктора педагогічних наук, професора Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Богдана Ступарика “Проблема якості виховання і навчання у системі безперервної освіти” (Івано-Франківськ, 2008); у доповідях і виступах на *науково-практичних конференціях – міжнародних: “Українсько-російські відносини на зламі тисячоліть”* (Івано-Франківськ, 2000); “Соціально-економічні, політичні та етнопонаціональні чинники буття народу в системі українознавства” (Київ, 2004); “Освіта і наука: пошук нових парадигм” (Хмельницький, 2004); “Підготовка соціальних педагогів у вищій школі до здійснення соціального супроводу кризових категорій населення” (Чернівці, 2004); “Жінка в науці та освіті: минуле, сучасність, майбутнє” (Київ, 2005); “Українська діаспора: історичні пошуки, еміграційні явища, культурно-мистецькі набутки, функціонування наукових установ” (Ніжин,

2005); “Ідея опіки дітей і молоді в історико-педагогічній науці”, (Івано-Франківськ, 2005); “Теоретико-методологічні засади особистісного становлення дошкільника в полікультурному просторі соціуму в добу його освітніх трансформацій” (Берегово Закарпатської обл., 2008) і *всеукраїнських*: “Українська система виховання: пошуки, проблеми” (Івано-Франківськ, 1998); “Софія Русова – визначна українська громадська діячка і педагог” (Івано-Франківськ, 2001); “Єдність національного і загальнолюдського у формуванні морально-духовних цінностей” (Івано-Франківськ, 2002); “Українська етнопедагогіка у контексті розвитку сучасних теорій виховання та навчання” (Івано-Франківськ, 2005); “Просвіта” в духовно-культурному піднесенні України” (Хмельницький, 2005); “Педагогічна і громадська діяльність Софії Русової в контексті сучасності” (Чернігів, 2006); “Особистість Омеляна Поповича в контексті розвитку освіти та культурно-громадського життя Буковини кінця ХІХ ст. – до сучасності” (Чернівці, 2006); “Мілена Рудницька: буття в українському громадсько-політичному житті” (Трускавець, 2007); “Український жіночий рух: історія та соціокультурна перспектива” (Івано-Франківськ, 2008); на *Всеукраїнському семінарі організаторів оздоровлення та відпочинку дітей і підлітків* (Євпаторія, 2001), *II Українському Педагогічному Конгресі* (Львів, 2005), *Всеукраїнських педагогічних читаннях* “Проблеми української народної педагогіки в науковій спадщині Мирослава Стельмаховича” (Івано-Франківськ, 2004). Матеріали дослідження презентувалися на науково-просвітницьких акціях громадських організацій українського зарубіжжя, України та її західного регіону: Міжнародній науково-практичній конференції у межах *IV Всесвітніх бойківських фестин* “Роль жінок у націотворенні: історичний та культурний досвід Бойківщини” (Турка Львівської обл., 2007); “Союзу українок” України – у рамках *Всеукраїнської програми “Україна на новому шляху”* (Кіровоград, 2006; Севастополь-Сімферополь-Ялта-Феодосія, 2007; Запоріжжя, 2007); Львівського крайового товариства “Рідна школа” та Радехівських районних організацій “Рідної школи”, “Просвіти” і “Союзу українок” (Радехів-Вузлове, 2007), а також доповідалися на *щорічних звітних конференціях* кафедр Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (2001-2008).

Публікації. За результатами наукового дослідження видано 1 монографію, 6 навчальних і навчально-методичних посібників (3 – у співавторстві), опубліковано 38 наукових статей (1 – у співавторстві), матеріалів і тез науково-практичних конференцій, із яких 25 вміщені у виданнях ВАК України.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук на тему “Становлення і розвиток суспільного дошкільного виховання в Східній Галичині (1869-1939)” захищена 1995 року в Київському державному

університеті імені Тараса Шевченка. Матеріали кандидатського дослідження у тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура дисертації. Наукова робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, 22 додатків, списку використаних джерел (1250 найменувань, із них 90 архівних, 44 іноземними мовами). Загальний обсяг дисертації становить 586 сторінок: основний текст – 378, додатки – 112, список використаних джерел – 96. Дисертація містить 5 таблиць і 3 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методологію і джерела дослідження, його хронологічні та географічні межі, сформульовано наукову новизну, теоретичне і практичне значення; представлено апробацію та впровадження отриманих науково-практичних результатів, зазначено особистий внесок дисертанта, подано відомості про структуру роботи.

У *першому розділі* – **“Український жіночий рух як наукова проблема і соціально-культурне явище”** – простежено генезу і ступінь дослідження цього історично-культурного феномену, розкрито передумови його формування на західноукраїнських землях, визначено основні тенденції й етапи у розвитку організаційних форм і засобів консолідації та забезпечення активної участі жінок Західної України в освітніх процесах другої половини XIX ст. – 1939 р.

Ретроспективний огляд історіографії, дотичної до проблем становлення і розвитку жіночого руху на українських територіях у складі Австрійської (Австро-Угорської) монархії та поставстроугорських держав, дав змогу розглядати підходи до їх аналізу на кількох рівнях: 1) початкових намірів інтерпретації проблем “жінка і родина” та “жінка і суспільство”, спроб індивідуального культурно-освітнього самовиявлення жінок і перших публічних оцінок ідей їх рівноправності та консолідації авторками-українками (Наталія К., 1868; Ольга Гузар, 1879) у газетах і журналах регіону кінця 1840-х – 1870-х рр.; 2) узагальнення та популяризації досвіду перших українських жіночих товариств і їх організаторів у спеціальних розвідках і статтях періодичних видань Галичини та Буковини 1880-х – початку 1900-х рр. (І.Кокорудз, О.Маковей, М.Павлик, В.Полянський, Г.Цеглинський); 3) формування основ теоретичного осмислення сутності питання про становище жінки в українському суспільстві, визначення ідеологічних засад і основних напрямів організаційної та культурно-просвітницької діяльності західноукраїнського жіноцтва (праці кінця XIX – початку XX ст. І.Франка, М.Ганкевича, М.Грушевського, Н.Кобринської, К.Малицької, О.Поповича). У період між двома світовими війнами національний вимір ідеологічного підґрунтя й організаційно-практичних основ українського жіночого руху

доповнюють науково-творчі напрацювання активних учасниць жіночого руху Західної України Б.Баран, О.Кисілевської, І.Невицької, М.Рудницької, М.Струтинської, Є.Тишинської та представниць української політичної еміграції (З.Мірна, М.Омельченко, С.Русова, Г.Чикаленко-Келлер). Проте більшість із них мали прикладний характер і є важливими з огляду на зафіксовані події та факти з педагогічно-просвітницької діяльності жінок регіону у певні відрізки часу.

По-справжньому науковий підхід до аналізу участі жінок-українок у розв'язанні важливих освітньо-виховних завдань репрезентують дослідження представниць західної української діаспори другої половини ХХ ст., серед яких концептуально, хронологічно та географічно найближчою до теми дисертації є монографія М.Богачевської-Хом'як "Білим по білому. Жінки в громадському житті України: 1884-1939", що стала підґрунтям для формування найважливіших напрямів наукового пошуку в галузі жіночих студій у незалежній Україні. При цьому західноукраїнський контекст основних ідеологічних парадигм і практики жіночого руху найповніше представлений у монографіях О.Маланчук-Рибак і Б.Савчука (Західна Україна) та в кандидатських дисертаціях О.Гнатчук (Буковина), П.Дутчак, М.Дядюк, В.Передирій (Східна Галичина), Т.Раєвич (Волинь). Однак історична спрямованість цих праць стала причиною фрагментарного висвітлення педагогічної думки та просвітництва в емансипаційних змаганнях жінок регіону. Перші спроби цілісного історико-педагогічного осмислення освітньо-виховного потенціалу українського жіночого руху пов'язані з науковими дослідженнями С.Івах та О.Кобельської.

З огляду на історико-педагогічний характер обраної для вивчення теми зазначаємо вагомість педагогічних досліджень, у яких теоретично обґрунтовуються концептуальні основи сучасної освіти і головні цінності виховання в незалежній українській державі (І.Бех, А.Вихрущ, О.Вишневський, І.Зязюн, М.Стельмахович, О.Сухомлинська, Д.Тхоржевський, М.Фіцула), ґрунтовно аналізується історія національної педагогічної думки, освіти дорослих, шкільництва, дошкільного та позашкільного виховання, громадської опіки над дітьми та молоддю, зокрема на західних землях України другої половини ХІХ – 30-х рр. ХХ ст. (Л.Артемова, Л.Вовк, Р.Волянчук, В.Гомоннай, Т.Завгородня, В.Кравець, І.Курляк, Н.Лисенко, Д.Пенішкевич, В.Поліщук, Б.Ступарик, Л.Тимчук, М.Чепіль).

Яскраво виражений персоналістський напрям історико-педагогічних пошуків кінця ХХ – початку ХХІ ст. зумовив звернення дослідників до аналізу педагогічних ідей і просвітницької діяльності жінок, які активно впливали на формування освітньо-виховної складової ідеології та практики українського жіночого руху Західної України, – С.Русової, А.Горохович, К.Малицької, І.Петрів. Низка сучасних наукових досліджень присвячена

вивченню громадсько-культурної й освітньо-виховної діяльності східноукраїнських громад (С.Дмитренко, Н.Побірченко), київських просвітницьких товариств (Л.Березівська), галицької та волинської “Просвіт” (О.Борейко, І.Воробець, А.Грицан, Б.Савчук), Українського педагогічного товариства Галичини (Г.Білавич), учительських (Д.Герцюк) і молодіжних об’єднань Західної України (І.Андрухів), у яких активно працювали жінки.

Узагальнення наукових підходів до вивчення співвідносних із завданнями українського жіночого руху проблем уможливило, з одного боку, з’ясування його генези й основних причин педагогічно-просвітницької зорієнтованості організованої діяльності західноукраїнського жіноцтва, а з другого, – сприяло визначенню основних педагогічно-просвітницьких ідей теорії та практики жіночого культурно-освітнього поступу: освіта і формування національно-громадянського світогляду жінки, родинне та громадське виховання дітей дошкільного віку, шкільне навчання, утвердження духовно-моральних якостей підростаючих українських поколінь і їх позашкільна опіка.

Грунтуючись на даних першоджерел і висновках сучасних дослідників, констатуємо, що формуванню корпоративної жіночої діяльності передували факти індивідуального самовиявлення жінки-українки, спричинені активізацією політичного, економічного та культурно-освітнього життя регіону під впливом революційних подій 1848-1849 рр. у Відні та Будапешті. Початкові форми духовно-інтелектуального самовираження жінок Західної України стосувалися етнографічної діяльності (спроби впорядкування українських народнопісенних надбань у Галичині середини ХІХ ст.) та літературної творчості (перші зразки поетичних і прозових творів та публіцистики в періодичних виданнях і літературних альманахах Галичини й Закарпаття 1848 – початку 1860-х рр.). Пожвавленню в останній третині ХІХ ст. культурно-освітньої діяльності жінок (участь у створенні читалень, хорівих і драматичних колективів, розвитку українського театрального мистецтва) сприяло поширення в їх середовищі ідей західноєвропейського фемінізму, вільнолюбних поглядів Т.Шевченка – захисника прав жінки-людини та жінки-матері, ідеалів східноукраїнського народницького руху, праць В.Барвінського, О.Барвінського, М.Драгоманова, М.Павлика, І.Франка, у яких обґрунтовувалися права жінок на освіту, економічну незалежність і активну роль у громадському житті суспільства. Австро-угорські конституційні й освітні реформи кінця 1860-х рр. і пов’язане з ними зростання уваги до проблем навчання та виховання дітей обох статей виявилися підґрунтям для активізації участі жінок у регіональних педагогічних процесах, найяскравішим виявом чого стало заснування К.Алексович першого в Західній Україні світського навчально-виховного закладу для українських дівчат – пансіону в Перемишлі (1869).

Динаміка розвитку колективних форм громадської діяльності жінок-українок регіону детермінована статусом західноукраїнського суспільства як “бездержавного”; штучною розмежованістю і нерівномірністю соціально-економічної, політичної та культурно-освітньої еволюції українського етносу навіть у межах однієї держави; традиційно усталеними та законодавчо закріпленими поглядами на жінку як на другорядного члена суспільства; офіційно визначеними формами корпоративної культурно-освітньої діяльності: відповідно до австрійського закону 1867 р. ними стали товариства.

Здійснене дослідження дало підстави стверджувати, що початок консолідації жінок Західної України пов’язаний із заснуванням у 1879 р. “Общества руських дам” у Львові. Проте воно виникло не стільки з потреби їх самоорганізації та самореалізації, скільки з прагнення активізувати давню традицію світської жіночої допомоги Успенській церкві, потребуючим моральної та матеріальної допомоги жінкам і дівчатам, що обмежувало більш широку громадську активність його членів – представниць нечисленної львівської інтелігенції москвофільської політичної орієнтації.

Аналіз документів і матеріалів підтвердив новаторський, побудований на громадських, а не на конфесійно-світоглядних засадах, характер мети і завдань “Общества руських женщин” (“Товариства українських жінок”), організованого галицькою письменницею і громадською діячкою Н.Кобринською в 1884 р. у Станиславові (тепер Івано-Франківську) для поглиблення загальної та фахової освіти і пробудження національної свідомості українського жіноцтва. Це уможливило правомірність трактування його заснування як вихідного рубежу в історії організаційного оформлення українського жіночого руху. Простежена на основі вивчення статутів цієї жіночої організації та оглядів про її діяльність в українській пресі 1880-х – 1920-х рр. еволюція ідеологічних засад і практики “Товариства українських жінок”, проаналізована нормативна база функціонування інших громадських жіночих об’єднань регіону стали віддзеркаленням найважливіших тенденцій і етапів у розвитку українського жіночого руху, утвердженні педагогічно-просвітницької складової його ідеології та форм, методів і засобів її практичної реалізації:

- висхідний діалектичний характер генези: від несприйняття українською громадськістю думки про доцільність участі жінок у соціально-культурних процесах і початкових спроб їх індивідуального самовизначення – до заснування перших жіночих товариств у Східній Галичині (1879, 1884, 1893) і на Буковині (1886, 1894), а від них – до активного включення в культурно-освітню діяльність жінок Закарпаття і Волині (1920-і рр.), проникнення цінностей ідеології жіночого руху в масову свідомість, у спосіб життя, соціально-політичну та педагогічно-просвітницьку сфери діяльності більше

60 тисяч представниць усіх прошарків західноукраїнського суспільства, об'єднаних у понад 30 окремих жіночих організацій;

- паралельне функціонування в Західній Україні колективної релігійно-філантропічної традиції світського жіноцтва (Марійські дружини, товариство “Мироносиць”) та жіночих чернечих згромаджень (Сестри василіянки, Сестри служебниці Пречистої Діви Марії); громадських організацій економічно-господарського (Жіноча кооператива “Труд”, секції сільських господинь при товаристві “Сільський господар”), культурно-освітнього (“Жіночі громади” на Буковині й у Галичині, “Жіночий союз” і Жіноча секція при “Просвіті” у Закарпатті, “Союзи українок” Галичини й Волині) та педагогічно-просвітницького характеру (жіночі гуртки при Українському педагогічному товаристві та його філіях у Галичині);

- тісна єдність концептуальних засад функціонування громадських жіночих організацій і провідних українських культурно-освітніх товариств Західної України (галицька, волинська, закарпатська “Просвіті”, педагогічні товариства Галичини, Буковини, Закарпаття);

- конкретизація мети і завдань жіночих об'єднань усіх типів залежно від соціально-культурної політики держав, до складу яких входили західні землі України, та реалій українського суспільства в напрямі від філантропії до яскраво вираженого домінування в ідеології та практиці жіночого руху національних педагогічно-просвітницьких і виховно-опікунських ідей;

- поступова професійна диференціація організованої жіночої діяльності в галузі освіти і виховання (“Жіночий кружок УПТ ім. Ганни Барвінок”, “Товариство вакаційних осель”, “Товариство жінок із вищою освітою”, “Українська захоронка”);

- утвердження в 1920-1930-х рр. національної ідеї як вирішального чинника консолідації західноукраїнського жіноцтва і пов'язане з ним формування національно-державницького виховного ідеалу.

Виявлені та проаналізовані у процесі дослідження матеріали підтвердили важливість для жіночого руху західних земель України консолідуючих і просвітницьких функцій жіночих віч, перше з яких було скликане Н.Кобринською в 1891 р. у Стрию, та з'їздів і конгресів українського жіноцтва. Широкий резонанс у Західній Україні та за її межами викликали Всеукраїнський жіночий з'їзд у Львові 1921 року, з'їзди українських жінок Буковини і Закарпаття (1929, 1931; 1934), Український жіночий конгрес у Станиславові (1934), який остаточно визнав головною ідеологічною засадою українського жіночого руху виборення самостійності нації, відродження незалежності української держави (національну ідею) та зініціював створення Всесвітнього Союзу українок.

Аналіз першоджерел і сучасних наукових досліджень уможливив висновок про те, що в організаційному зміцненні жіночого руху Західної

України, формуванні та реалізації вихідних педагогічно-просвітницьких положень його ідеології, значну роль відіграли жіночі видання, передовсім альманах “Перший вінок”, укладений Н.Кобринською й Оленою Пчілкою в 1887 р. у Львові, окремі газети і журнали (понад 20 найменувань) та жіночі сторінки в пресі, редаговані організаторами західноукраїнського жіноцтва (О.Кисілевська, К.Малицька, І.Невицька, М.Рудницька, Д.Старосольська, М.Струтинська).

У другому розділі – **“Провідні чинники формування педагогічної думки та просвітництва в жіночому русі Західної України”** – на підставі вивчення законодавчої бази освіти держав, у межах яких у другій половині XIX – у першій третині XX ст. виник і розвивався український жіночий рух, даних шкільної статистики, нормативно-правової бази функціонування культурно-освітніх товариств, простеження життєдіяльності їх активних учасниць проаналізовано найважливіші фактори, які визначали освітньо-виховну спрямованість громадської діяльності західноукраїнського жіноцтва.

Формування педагогічно-просвітницьких ідей українського жіночого руху, зміст, форми, методи і засоби їх практичної реалізації обумовлювалися низьким рівнем економічного, політичного та культурно-освітнього життя регіону і спричинених ним пріоритетів національно-культурного розвитку суспільства другої половини XIX – 30-х рр. XX ст. Освітньо-виховний потенціал жіночого руху утверджувався насамперед під впливом офіційної політики у сфері жіночої едукції. В австро-угорській державі вона характеризувалася малоєфективністю змісту, низьким рівнем охоплення дівчат навчанням на елементарному рівні й обмеженням освіти рідною мовою. Зокрема у 1889 р. в різних типах початкових шкіл Галичини навчалися 57% дівчат, у 1911/1912 н. р. – 88,5%, але відсоток представниць корінного населення серед учениць був значно нижчим. Як наслідок, на початку XX ст. 80,2% жінок східної частини краю залишалися “анальфабетами”. У Закарпатті в останньому році угорського панування українська мова (фактично “русинський” діалект) вивчалася як предмет лише в 34 церковних школах. На всіх українських етнічних територіях у складі Австро-Угорщини відсутніми були державні початкові навчально-виховні заклади для дівчат із рідною мовою викладання вищого типу (т.зв. виділові в Галичині й на Буковині та горожанські в Закарпатті). Крім того, офіційна влада обмежувала середню освіту дівчат: дозвіл про допуск представниць жіночої молоді до навчання в гімназіях австро-угорський уряд оприлюднив лише в 1896 р., однак до кінця функціонування імперії Габсбургів не було відкрито жодного державного українського середнього навчального закладу, а в чоловічих гімназіях регіону учениці-українки становили виняток. До кінця XIX ст. залишалося невирішеним питання про допуск її громадянок до вищої освіти.

Консервативно-патріархальний і антинаціональний характер державної освітньої політики спричинив зосередження уваги жінок Західної України на

розробці та розв'язанні проблем родинного виховання, розвитку мережі приватних українських дошкільних закладів, шкіл, позаінституційних форм освіти і виховання дітей, молоді та дорослого жіноцтва.

Поставстроугорська доба в історії українського шкільництва, особливо Східної Галичини, волинських і поліських земель у складі Польщі та Північної Буковини – в межах Румунії, позначена дальшим посиленням дискримінації всіх його ланок, що знайшло відображення в польських освітніх реформах 1924 і 1932 рр. (утраквізація, денационалізація державних навчально-виховних закладів, згортання мережі українських приватних шкіл), у румунському шкільному законі 1923 р., за яким у буковинських школах українська мова вилучалася навіть як предмет навчання, а також поступово чехізацією освіти в Закарпатті. Це унеможлилювало чи обмежувало загальну та фахову освіту рідною мовою дітей і молоді обох статей на всіх рівнях, політизувало національно-визвольний рух загалом і громадську активність українських жінок зокрема, через що її стрижневими ідеями стали відстоювання права українського народу на повноцінну освіту рідною мовою, утвердження національної за змістом системи недержавного шкільництва.

За результатами дослідження встановлено, що важливу роль у поглибленні знань жінок, залученні їх до участі у здійсненні освітньо-виховних завдань і формуванні педагогічно-просвітницьких орієнтирів жіночого руху відіграли культурно-освітні, педагогічні та економічно-господарські організації, засновані й очолювані визначними педагогами й освітніми діячами Західної України – чоловіками (“Просвіта” у Галичині, Закарпатті, на Волині, “Руська бесіда” й “Українська школа” на Буковині, галицьке та закарпатське педагогічні товариства й “Учительські громади”, галицько-буковинська “Взаємна поміч українського вчительства”, галицько-волинське товариство “Сільський господар” та ін.). Відповідно до їх статутів жінки обиралися до керівних органів цих громадських об'єднань, залучалися до підготовки та проведення зініційованих ними освітніх акцій національно-виховного спрямування (як Перший український просвітньо-економічний конгрес 1909 року у Львові), працювали у заснованих і утримуваних “чоловічою” громадськістю інституціях, що сприяло розвитку їхніх організаторських здібностей, педагогічної майстерності, вдосконаленню навичок просвітницької роботи. Яскравими сторінками цієї діяльності стала участь жінок у відкритті й організації навчально-виховного процесу в жіночих освітньо-виховних закладах, заснованих Українським педагогічним товариством Галичини (дівоча виділова школа імені Т.Шевченка [1898 – 1939], народна мішана школа імені Б.Грінченка [1911 – 1939], ремісничка школа імені Б.Грінченка [1924 – 1939], бурса-інтернат імені св. Ольги [1899 – 1919] у Львові); “Руським (Українським) інститутом для дівчат” у Перемишлі (бурса-інтернат [1895 – 1939] і ліцей для дівчат-українок [1903 – 1909]);

“Просвітою” (перша українська сільськогосподарська жіноча школа в с. Угерці Винявські на Львівщині [1912 – 1939]).

Персоналістський підхід до вивчення проблеми уможливив висновок про те, що одним із важливих чинників формування педагогічної думки та просвітництва в ідеології українського жіночого руху, пошуку та впровадження ефективних форм і методів їхньої практичної реалізації на всіх західноукраїнських землях стало кількісне та якісне зростання когорти педагогів, які очолювали або репрезентували організовану діяльність жінок-українок, пов’язане з відкриттям у 1871-1872 рр. державних утравістичних жіночих учительських семінарій (відділів) у Львові, Перемишлі, Чернівцях, і приватних українських, заснованих на початку ХХ ст. у галицькій та буковинській “столицях”, у Коломиї, Самборі, Ужгороді, Яворові. Найвизначнішими педагогічними постатями жіночого руху Західної України кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. були О.Бачинська, М.Білецька, І.Блажкевич, М.Божук, М.Бордун, І.Витковицька, М.Домбровська, О.Дучимінська, В.Жуковецька-Вільшанецька, С.Кабаровська, М.Колцуняк-Кузьма, Уляна Кравченко, К.Малицька, Е.Ничай-Кумановська, С.Олесків-Федорчак, О.Охримович-Залізник, М.Рудницька, Н.Селезінка, О.Степанів-Дашкевич, О.Ціпановська, Є.Ярошинська. Їхні праці стали найважливішим підґрунтям для визначення основних напрямів педагогічно-просвітницької діяльності жінок західних земель України.

У *третьому розділі* – “**Освіта і виховання жінки в ідеології та в практиці українського жіночого руху**” – представлено результати вивчення нормативної бази діяльності жіночих товариств Західної України й основних ідей творчої спадщини їх очільниць і на цій основі вмотивовано пріоритет у теорії та практиці соціально-культурної активності жінок регіону проблем освіти і формування національно-громадянського світогляду жінки-українки.

Констатуємо, що вже на етапі становлення українського жіночого руху його організатори й активні учасниці (Н.Кобринська, Уляна Кравченко, К.Малицька, М.Солтис у Галичині; О.Кобилянська, Є.Ярошинська на Буковині) розглядали освіту як методологічну проблему, вирішення якої мало сприяти підвищенню рівня знань жінки середньої верстви та допущення її до самостійної фахової праці, частково – усуненню неграмотності серед представниць нижчих суспільних верств. Через те однією з перших освітніх акцій жінок Західної України стала підготовка з ініціативи Н.Кобринської та направлення для розгляду в Раді державній як вищому законодавчому органі австрійської частини імперії Габсбургів петицій про допуск жінок до середньої та вищої освіти (1890-1891). Це питання було одним із головних пунктів програми віча жінок-українок у Стрию 1891 року, широко висвітлювалося в матеріалах альманаха “Перший вінок” і збірників жіночих праць “Наша доля”, підготовлених Н.Кобринською (1893, 1895 – 1896).

Аналіз публікацій жіночої тематики другої половини XIX ст. засвідчив про одноцільність, а почасти й спільність освітніх домагань представниць різних народностей у складі Австро-Угорської імперії. Водночас жінки-українки відстоювали своє право на здобуття загальної та фахової освіти рідною мовою на основі використання найновіших досягнень педагогічної думки й освітньо-виховного досвіду українського народу, широкої самоосвіти, порушували питання про необхідність освіти жінок-селянок як провідного суспільного прошарку в середовищі західноукраїнського жіноцтва.

З початку XX ст. важливим принципом ідеології українського жіночого руху стала єдність освіти жінки з її національно-моральним вихованням як підґрунтям для утвердження духовності, збереження та примноження традицій і звичаїв рідного народу. Вважаючи “народну свідомість” запорукою сили суспільства і визволення українського народу від чужоземного поневолення, репрезентантки жіночого руху (О.Бажанська-Озаркевич, Є.Бохенська, К.Малицька, Д.Старосольська) актуалізували питання про формування національної свідомості жінки шляхом прищеплення їй любові до рідної мови, української історії та літератури, фольклору, народного мистецтва. Вони розглядалися на вічах і зборах представниць українського жіноцтва Галичини й Буковини, порушувалися на сторінках першого періодичного видання жінок-українок – часопису “Мета” (Львів, 1908), у провідних суспільно-політичних, педагогічних, літературних газетах і журналах регіону, знайшли відображення у статутах українських жіночих товариств Галичини та Буковини, особливо чернівецької (1906 – 1940) і львівської (1909 – 1917) “Жіночих громад”.

Результати наукового дослідження підтвердили, що в 1920-х – 1930-х рр., незважаючи на відсутність умов для повноцінної педагогічно-просвітницької діяльності, жінки західних земель України продовжили активну роботу над розробкою організаційно-теоретичних основ і методики загальної та фахової позашкільної освіти (просвіти) жінок, ліквідації серед них неграмотності. Ці питання знайшли відображення у творчій спадщині І.Блажкевич, Л.Горбачевої, Х.Кононенко, К.Малицької, М.Рудницької, І.Петрів, М.Струтинської, Є.Тишинської та ін., у документах і матеріалах з’їздів та конгресів українського жіноцтва Буковини, Галичини і Закарпаття. Програму самоосвіти жінки-інтелігентки, в основі якої лежала робота з книгою (визначення груп творів для самостійного опрацювання, методики їх читання, способів укладання та принципів діяльності жіночих бібліотек), намітила в низці праць Н.Дорошенко, а психолого-педагогічні засади її самовиховання як засобу формування сили волі, самодисципліни, подолання “власних амбіцій”, духу “незгідливості, низької зависти, розбрату” в українському громадянстві обґрунтувала О.Кисілевська.

Ґрунтовний аналіз жіночих праць уможливив висновок про те, що в міжвоєнний період організаційна та практична педагогічно-просвітницька діяльність західноукраїнського жіноцтва доповнювалася науково-просвітницькою, важливе місце в якій посіли питання про економічно-господарську підготовку жінки-селянки. Вони розглядалися як важлива умова забезпечення її особистої матеріальної самоспроможності й економічного розвитку західноукраїнського суспільства в цілому, розроблялися у працях М.Крушельницької, І.Макух-Павликовської, С.Олеськів, О.Охримович-Залізник, Ф.Стахової. “Вишколенню” жінки-селянки у цій сфері сприяла розробка навчальних планів і програм, проведення курсів “господарської” освіти, підготовка спеціальних інструкцій, відкриття сільськогосподарських і кооперативних референтур при жіночих культурно-освітніх товариствах і жіночих секцій при провідній економічно-господарській організації Західної України – товаристві “Сільський господар”.

Поділяючи погляди визначних педагогів і освітніх діячів свого часу, організатори жіночого руху визначили метою просвіти пробудження національної свідомості жінки та прилучення її до культури свого народу як підґрунтя для осягнення культурних надбань інших народів і на цій основі забезпечення всебічного розвитку особистості: фізичного, інтелектуального, духовно-морального, соціально-політичного. Водночас національно-політичне піднесення 1917–1919 рр. на колишніх півдноруських українських землях, утвердження, а згодом втрата власної державності, антиукраїнський характер офіційної освітньої політики зумовили домінування в жіночому русі міжвоєнної доби проблем національно-громадянського виховання жінки, утвердження її співвідповідальності за “буття нації”, підготовки шляхом позаінституційних форм освіти і виховання до участі в утвердженні національно-державницького ідеалу. Це спричинило виникнення і поширення нових форм просвітницької діяльності: поглибленого індивідуального та колективного вивчення історії національних визвольних змагань, курсів “національної свідомості”, збереження і захисту рідної мови, масових культурно-освітніх акцій національного змісту.

Результати аналізу теоретичних основ функціонування та практичної діяльності жіночих організацій у сфері освіти і виховання української жінки уможливили висновок про формування в жіночому русі Західної України самобутньої просвітницької концепції, основні елементи якої відтворює Рис. 1.

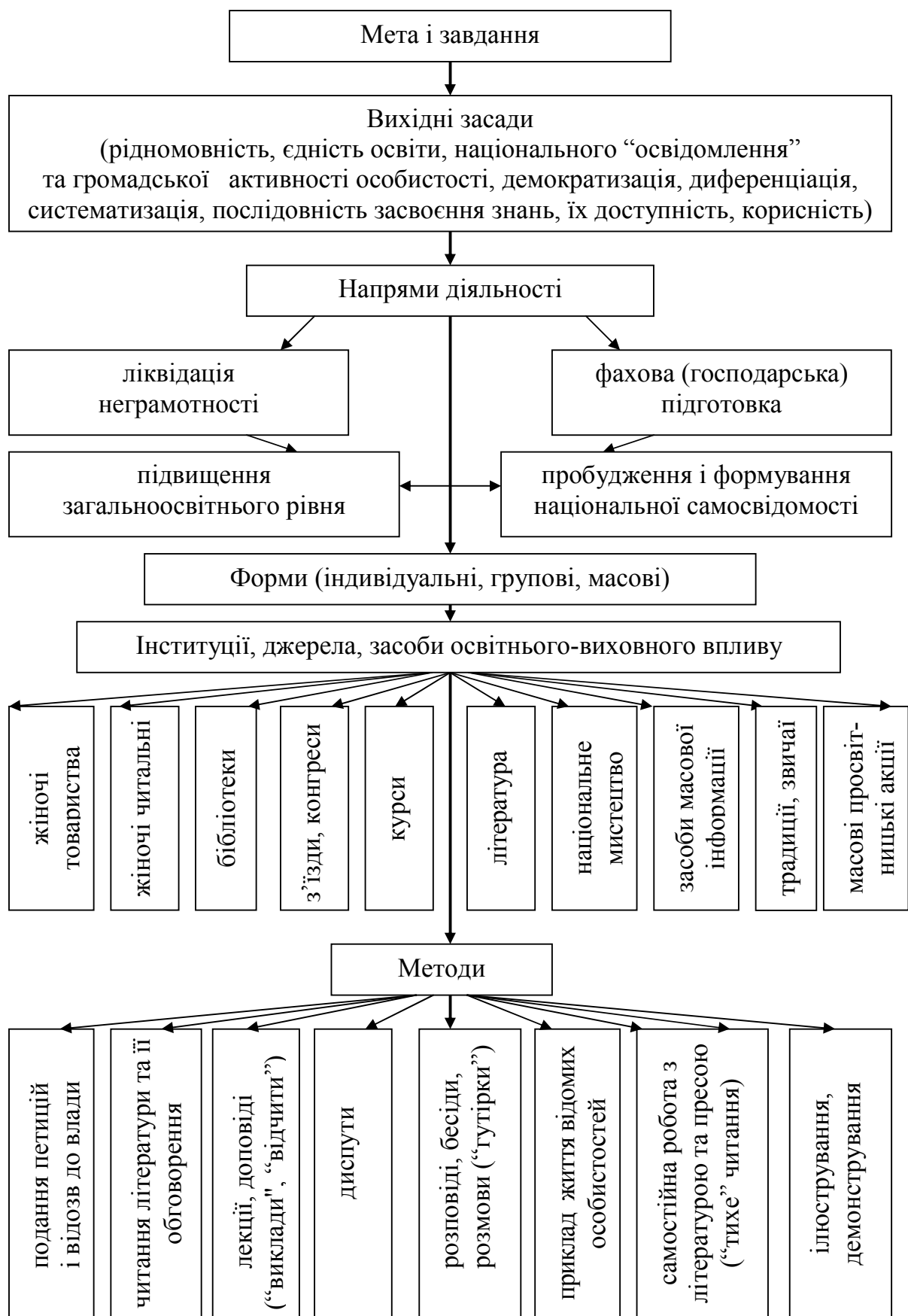

Рис.1. Основні елементи феміністичної концепції освіти жінки-українки.

Узагальнення багатого фактичного матеріалу підтвердило, що впродовж досліджуваного періоду центрами формування національно-державницького світогляду жінки-українки були жіночі організації. Найбільш широку програму роботи в цьому напрямі намітив галицький “Союз українок” і товариства, діяльність яких базувалася на аналогічних чи подібних статутах (як волинський “Союз українок”). Побудована на чітких організаційних засадах (створені при Головному відділі у Львові спеціальні комісії-референтури з питань культурно-освітньої роботи, окремі референти при повітових філіях, підготовка та видання обіжників-розпоряджень, вказівок-рекомендацій), ця програма передбачала: самоосвіту і самовиховання інтелектуального жіноцтва, його активну участь у громадській культурно-освітній діяльності; подолання неграмотності та поглиблення загальноосвітніх і “господарських” знань жінки-селянки шляхом організації курсів, циклів лекцій, доповідей і виступів, заснування бібліотек, підготовки популярних брошур, видання жіночої преси тощо; підготовку кадрів (“інструкторок”) для ведення культурно-освітньої роботи в селах краю; запровадження і поширення вперше в українській історії свят матері, селянки, жінки-громадянки, що розглядалися як організаційна основа для утвердження в українському суспільстві “громадянського оптимізму”; вшанування пам’ятних дат українського календаря, визначних персоналій національної культури та українського жіночого руху (Т.Шевченко, Леся Українка, С.Русова, О.Кобилянська, Н.Кобринська, Уляна Кравченко, І.Невицька й ін.), як психологічного чинника готовності жінки-українки до усвідомлення сутності національного ідеалу та його здійснення.

У *четвертому розділі* – “**Утвердження в жіночому русі Західної України культу жінки-матері й дитини**” – визначено, що невід’ємною складовою феміністичного світогляду й одним із важливих напрямів освітньо-виховної діяльності західноукраїнського жіноцтва досліджуваного періоду були ґрунтовний аналіз і пошук шляхів розв’язання проблем родинно-соціального статусу жінки-матері, підвищення її відповідальності за фізичний, моральний і розумовий розвиток дитини та всього українства, утвердження ідеї громадського (суспільного) виховання дітей дошкільного віку.

Теоретичні узагальнення поглядів активних учасниць жіночого руху, сконцентрованих у їхній творчій спадщині, в документах і матеріалах жіночих товариств, масових форм культурно-освітньої діяльності західноукраїнського жіноцтва, підтвердили їх еволюцію в напрямі від визнання чільності ідей природного призначення жінки-матері як опікуна фізично, морально й інтелектуально розвиненого покоління та необхідності її практичного вишколу для здійснення цих функцій (В.Завадська, М.Колцуняк-

Кузьма, О.Коренець, М.Крушельницька, О.Цегельська, Є.Ярошинська) до національно-громадянської відповідальності українських матерів за формування в сім'ї-родині майбутніх діяльних громадян власної незалежної держави (І.Блажкевич, С.Гніда-Никорович, Х.Кононенко, О.Кисілевська, Леся Буковинка, резолюції Українського жіночого конгресу).

Трактування в ідеології українського жіночого руху міжвоєнного періоду родини як осередка, де закладаються основи національної самосвідомості дитини зусиллями освіченої національно свідомої матері, виявилось підставою для формування дефініції “духовного материнства” (М.Бачинська-Донцова), тобто відповідальності жінки-матері за духовно-моральне та фізичне оздоровлення родини і на цій підставі – за оздоровлення всієї нації (Ірина Вільде). “Вище післанництво” матері-українки в умовах чужих політичних режимів провідні ідеологи українського жіночого руху (О.Кисілевська, М.Рудницька) вбачали в переконанні нею дітей і родинного оточення в тому, що “добро одиниці” мусить бути підпорядковане “щастю загалу” і що доля кожної особистості нерозривно пов'язана з долею свого народу.

Підтвердженням життєздатності теоретичних міркувань організаторів жіночого руху та їх актуальності для українського суспільства стало ініціювання галицьким “Союзом українок” (1929) і запровадження в Західній Україні щорічного проведення Свята матері (друга неділя травня), яке виконувало важливі соціально-політичні, культурно-освітні та педагогічно-просвітницькі функції: слугувало піднесенню авторитету матері в родині й суспільстві; формувало в широких верствах жіноцтва національно-державницькі почуття, оскільки в його рамках віддавалася шана не тільки біологічній матері, а й “неньці-Україні”; націлювало жінок-матерів на виховання дітей у дусі патріотизму, відданості своєму народові, готовності до розбудови та захисту власної держави, формування у них доброти, працьовитості, сумлінності, пошанування старших, милосердного ставлення до немічних – якостей, які сучасна українська педагогіка ставить в основу тріади рис особистості – громадянина, патріота, гуманіста.

Із прагнення організаторів жіночого руху допомогти жінці-матері “скинути з себе кайдани темноти”, морального та матеріального гніту (С.Русова) впливають проблеми родинного виховання, які порушувалися та розв'язувалися у процесі громадської культурно-освітньої діяльності жінок регіону. Ретроспективний аналіз праць цієї тематики показав, що початкові жіночі спроби у цій сфері зводилися до “уваг і гадок” з приводу родинного виховання дівчат. Перші виразні ознаки застосування комплексного системного підходу до вивчення проблем виховання дітей у родині з'явилися на межі XIX–XX ст. Найбільш чітко вони простежувалися в

педагогічних і художньо-педагогічних творах К.Малицької (“Дві нації”, “Мама. Нариси із нашої домашньої педагогії”, “З трагедій діточих душ”) та Є.Ярошинської (“Правда. Нарис на тлі домашньої педагогії”) і стосувалися: 1) виявлення причин низького рівня загальноосвітніх, гігієнічних і психолого-педагогічних знань у середовищі матерів і визначення шляхів їх усунення; 2) засудження “совиного” підходу до виховання дітей, в основі якого лежали материнський егоїзм, сліпа любов до одних дітей і байдужість чи нелюбов – до інших; 3) утвердження принципів зв’язку сім’ї зі школою, одноцільності виховних впливів на дитину родини, громадських інституцій і церкви; 4) визначення мети і завдань родинного виховання (забезпечення тісної єдності духовно-морального та фізичного розвитку дитини, пробудження її національної гідності, підготовка патріотичного, “хосенного для добра України” покоління, чесних і “життєздатних” людей, тобто формування загальнолюдських та національно-громадянських виховних цінностей).

Основними умовами, засобами і методами реалізації завдань родинного виховання у творчих надбаннях активних учасниць жіночого руху Західної України (Ірина Вільде, С.Гніда-Никорович, О.Дучимінська, В.Жуковецька-Вільшанецька, О.Кисілевська,) визначені обізнаність батьків з основами психолого-педагогічних знань та їх активна життєва позиція; позитивний приклад батька-матері, членів родини; уникнення розбіжностей між їх вимогами до дітей у сім’ї та поведінкою в громаді; рідне слово й об’єктивно оцінювана історія українського та інших народів; пошана і повага до визначних постатей минулого та сучасних їм провідників українського народу; національне мистецтво, народні та релігійні традиції, звичаї, обряди, свята; природа свого краю; праця – самообслуговуюча та на користь інших членів родини, частково й суспільства.

Виходячи з положення про те, що “служба дитині – це служба Богові” (І.Блажкевич), надаючи великого значення у вихованні та соціалізації маленьких дітей громадському чинникові, прагнучи через їх навчання і виховання “просвітити” жінку-матір, репрезентантки жіночого руху Східної Галичини наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. обґрунтували потребу українських приватних постійних (захоронки) і сезонних (дитячі садки) інституцій дошкільного виховання, визначили їхні мету (фізичний, духовно-моральний і розумовий розвиток дітей, обмеження денационалізуючих впливів, підготовка до навчання в рідній школі), способи заснування та почасті – методи діяльності (Н.Кобринська, В.Коцовська, К.Малицька).

На основі аналізу майже 40-річної діяльності першого українського дошкільного товариства – львівської “Української захоронки” (1900-1939, перший голова М.Грушевська) зроблено висновок про його визначальну роль в утвердженні та реалізації на західноукраїнських землях ідеї українських

постійно діючих дошкільних закладів (у 1902 р. воно утримувало одну захоронку, в 1938/1939 н.р. – вісім) і створенні спільно з товариствами “Союз українок” та “Рідна школа” системи підготовки вихователів дошкільних інституцій на спеціально організованих курсах. “Українська захоронка” стала ініціатором проведення в 1927 році першого загальнокрайового свята українського дошкілля, підготувала і видала перший у Західній Україні збірник статей і матеріалів з історії розвитку українських дошкільних закладів (1927), забезпечила видання педагогічного часопису “Українське дошкілля” (1938-1939).

Вивчення першоджерел дало змогу стверджувати про суттєвий вклад жіночих організацій регіону (товариства українських жінок у Стрию і Станиславові, філії галицького й волинського “Союзів українок”) в організацію та розробку теоретико-методичних основ функціонування сезонних дитячих садків і вакаційних півосель, тобто літніх оздоровчих інституцій для дітей дошкільного віку. Зініційована Н.Кобринською на жіночому вічі 1891 р., ідея дитячих садків розвинулася в міжвоєнний період і матеріалізувалася в 1924 р. жіноцтвом Стрийщини у вигляді чотирьох дитячих садків. У 1937 р. в Східній Галичині функціонували 768 аналогічних інституцій на 29,8 тисяч дітей. На цій підставі резюмуємо, що організація виховання дітей дошкільного віку у спеціально створених для цієї мети закладах стала в 1920-х – 1930-х рр. найгуманнішою виховно-опікунською акцією українських жіночих товариств Західної України. Концептуальні засади їх функціонування, відображені в працях М.Бачинської-Донцової, І.Блажкевич, М.Козловської, К.Малицької, Н.Селезінки, С.Олесків-Федорчак, М.Пастернак, О.Федак-Шепарович, базувалися на пристосованих до умов життя маленьких українців і особливостей їх ментальності елементах педагогічних систем Ф.Фребеля, М.Монтессорі, О.Декролі, здобутках національної педагогічної думки, передусім творчої спадщини С.Русової та дошкільній виховній практиці самих репрезентанток жіночого руху регіону.

У *п'ятому розділі* – **“Національна школа, позашкільні опіка й виховання дітей і молоді як педагогічні проблеми українського жіночого руху”** – обґрунтовано теоретичні положення концепції жіночого руху та творчої спадщини його організаторів, насамперед фахових педагогів, дотичні до проблем місця і ролі школи та вчителя в суспільстві, мети і завдань шкільного навчання й виховання, змісту навчально-виховного процесу в українському національному шкільництві, основних напрямів і форм позашкільної виховно-опікунської діяльності західноукраїнського жіноцтва.

У пошуку шляхів оновлення теорії та практики освіти дітей і молоді жінки Західної України опиралися на ідеї нового виховання, прагматичної педагогіки, школи праці, тобто провідних течій реформаторської педагогіки,

положення якої стали підґрунтям для перебудови систем початкової та середньої освіти багатьох розвинених держав європейського й американського континентів. Водночас вони оберігали і примножували накопичені впродовж віків народною педагогікою традиції гуманізму, природо- та культуровідповідності виховання української дитини, утверджували єдність загальнонародських і національних цінностей як одного з найважливіших загальнопедагогічних принципів, що знайшло відображення вже в перших зразках їхньої педагогічної творчості.

Важливим педагогічним принципом на етапі організаційного становлення жіночого руху були положення про зв'язок школи із життям та з потребами українського суспільства. Найболючішими серед них виявилися проблеми початкового всеобучу як головного засобу подолання неграмотності, й освіти дітей і молоді рідною мовою – як чинника протидії їх денационалізації, а також поліпшення становища українського вчителя. Аналіз наукових і науково-популярних праць, виступів перед громадськістю Галичини і Буковини кінця XIX – початку XX ст. З.Грушкевич, М.Домбровської, С.Кабаровської, Уляни Кравченко, В.Літинської, К.Малицької, дав змогу розкрити зміст “жіночих” оцінок стану народної, неповної середньої та середньої школи в Австро-Угорській імперії, простежити еволюцію ідеї національного шкільництва в жіночому русі, визначити шляхи її імплементації в практичну освітню діяльність жіночих організацій. Якщо наприкінці XIX ст. педагогічні міркування жінок-українок цілепокладалися на гармонійний розвиток особистості, утвердження гуманістичних і народнопедагогічних цінностей виховання в діючих народних школах, то з початку 1900-х рр. чіткого окреслення набуває ідея нової демократичної, тісно пов'язаної з потребами реального життя, загальнодоступної початкової школи нижчого та вищого рівнів із рідною мовою навчання й українознавчим змістом навчально-виховного процесу. Вона трактується як засіб відродження українського народу в цілому та кожної окремої особистості зокрема. Неодмінною умовою побудови такої школи розглядається підготовка національно свідомого, з розвиненим почуттям морального обов'язку перед українським суспільством, учителя.

Усвідомлюючи, що школа – це “національне добродійство кожного народу” (С.Кабаровська), організатори жіночого руху вже на початку XX ст. виклали своє розуміння “єдино гідного” ідеалу виховання, що узгоджувався з поглядами на його мету видатних освітніх діячів і педагогів доби (І.Франко, І.Ющишин), відображав загальнонародські виховні пріоритети і водночас відповідав національним реаліям: “повний чоловік, не дробинцевий і покорчений”, людина кришталевої душі, великої моральної сили та почуття

обов'язку, єдності слова і діла, яка прагне до утвердження вільної, самостійної України (К.Малицька).

Відповідно до стрижневої лінії жіночого руху перед Першою світовою війною жінки-педагоги зробили спробу окреслити перспективи розвитку освіти дівчат, розкрити власне бачення теоретико-методичних засад загальноосвітнього та фахового жіночого шкільництва (нарис В.Вільшанецької “Будуча жіноча виділова школа”, статті О.Бережницької “Гімназія яко середник висшого образования жінок”, Є.Ярошинської “Про средства виховання жіночої молодіжи на селах”, виступ О.Жураківської з питань організації жіночої ремісничої освіти на Першому українському просвітньо-економічному конгресі у Львові).

Праці І.Блажкевич, М.Божук, К.Малицької, виступи перших представниць українського жіноцтва Волині та Галичини у польських сенаті й сеймі (О.Кисілевська, О.Левчанівська, М.Рудницька), промови О.Павлюх-Гузар на жіночому конгресі в Бухаресті (1926) та І.Невицької – на Першому з'їзді закарпатського жіноцтва в Ужгороді (1934) дали змогу визначити основні положення педагогічної складової ідеології та практики жіночого руху міжвоєнного періоду, серед них: викриття реакційної сутності офіційної освітньої політики й аналіз реального стану українського шкільництва у межах чужих держав; відстоювання державної школи всіх типів і рівнів із рідною мовою навчання під опікою українського вчителя як беззаперечного і природного права українського народу; обґрунтування потреби активного включення жінок у розвиток системи українського приватно-громадського загального та фахового шкільництва; утвердження національного характеру мети, завдань і змісту навчання та виховання дітей і молоді, основою яких визначалися “наука” любові до своєї Батьківщини, прагнення українського народу до свободи, національної та соціальної справедливості, пошани до рідної мови й утвердження її літературного варіанту, дотримання рідних релігійних і народних традицій, звичаїв, обрядів.

Невід'ємною складовою педагогічно-просвітницьких поглядів ідеологів і практиків українського жіночого руху була переконаність у необхідності приватно-громадської опіки та цілеспрямованого позашкільного виховання як важливих чинників розширення і поглиблення впливу національно свідомої частини західноукраїнського суспільства на задоволення індивідуальних запитів дітей, підлітків та учнівської молоді. Це зумовило формування жіночими організаціями інститутів-бурс для дівчат-учениць, курсів жіночих ремесел, вакаційних осель, дівочих відділів при дитячо-молодіжних товариствах, дешевих їдалень для найбідніших школярів, інституції “сирітських матерів”. У змісті роботи частини з них превалювала благодійність, однак виразно простежувався педагогічний аспект опікунства.

Активні учасниці жіночого руху забезпечили переорієнтування цієї сфери діяльності жіночих товариств із філантропії на різнобічну позашкільну виховно-опікунську роботу, визначили її мету і завдання (створення дітям і молоді “корисних” умов для розвитку й “охорона людського українського матеріалу” від денаціоналізуючих впливів), обґрунтували необхідність заснування школи соціальної опіки та організації професійної соціально-педагогічної діяльності.

Як приклад комплексного підходу до реалізації опікунсько-виховних і педагогічно-просвітницьких ідей жіночого руху детально проаналізована діяльність “Жіночого кружка УПТ ім. Ганни Барвінок” у Львові (Рис. 2).

Рис.2. Напрями та зміст позашкільної діяльності “Жіночого кружка УПТ ім. Ганни Барвінок” у Львові (1912-1939).

Практична апробація педагогічних ідей, що утвердилися в жіночому русі, здійснювалася шляхом їх впровадження у навчально-виховний процес мережі навчально-виховних закладів, утримуваних українською громадськістю регіону, знайшла відображення у створених ними підручниках та літературі для позакласного читання, які вирізнялися національно-соборницьким змістовим наповненням, наявністю конкретних прикладів із життя дітей і їх найближчого оточення, що забезпечувало розуміння і цілісне сприймання тогочасної дійсності, наявністю текстів, відповідних досвіді молодших школярів, і позатекстових компонентів, які сприяли пробудженню їх пізнавальних інтересів.

За результатами здійсненого дисертаційного дослідження сформульовано загальні **висновки**.

1. Теоретичний аналіз і обґрунтування педагогічно-просвітницької складової ідеології та практики українського жіночого руху Західної України – одне з важливих джерел для усвідомлення багатства та незнищенності національної педагогічної думки, багатогранності освітньо-виховного досвіду українського народу, утвердження переконаності в самодостатності та самоспроможності жінки-українки. Критичне осмислення генези організованої жіночої діяльності та положень творчої спадщини найактивніших представниць західноукраїнського жіноцтва, які в умовах відсутності власної держави зуміли створити цілісну систему поглядів на освіту жінки, навчання й виховання дітей і молоді та реалізувати її у практиці роботи жіночих організацій, є важливим чинником подальшого розвитку української педагогіки та відродження традицій національного просвітництва.

2. Вивчення ретроспективи жіночого культурно-освітнього поступу підтвердило його західноєвропейські витоки і яскраво виражений національний вимір: безпосереднім поштовхом до пробудження громадської ініціативи українського жіноцтва стали ідеї рівноправності та духовної емансипації жінки, сформульовані визначними зарубіжними вченими й організаторами феміністичних змагань у державах Західної Європи, національне культурно-освітнє відродження середини XIX ст., поширення на західних землях України емансипаційних ідей Т.Шевченка та східноукраїнського народництва, які зумовили активізацію всього національно-культурного життя в регіоні, поглядів на питання про становище жінки визначних освітніх діячів, письменників і педагогів Західної України.

3. Здійснений аналіз конкретно-історичних умов західноукраїнського суспільства другої половини XIX ст. – 1939 р. дав змогу виокремити основні тенденції й етапи у пробудженні соціально-культурної активності жінок, розвитку організованих форм їх діяльності, формуванні педагогічно-просвітницьких параметрів ідеології та практики українського жіночого руху регіону:

- 1848 – початок 1880-х рр. – поява перших спроб індивідуального самовираження української жінки у сфері етнографічної, літературної, культурно-освітньої, педагогічної діяльності та перших публічних заяв українок про необхідність жіночої консолідації; усталення законодавчої бази для функціонування громадських організацій; виникнення першого клерикально-москвофільського добродійного товариства світських жінок у Львові; формування групи небуденних особистостей – пробудниць і організаторів українського жіноцтва, найяскравішою серед яких була Наталія Кобринська;

- 1884-1890-і рр. – виникнення українських жіночих товариств, які базувалися на засадах народництва та визначили змістом роботи реалізацію культурно-освітніх завдань; розширення мережі світських жіночих об'єднань релігійно-харитативної спрямованості; проведення перших жіночих віч; домагання українками Галичини і Буковини допуску жінок до середньої та вищої освіти; утвердження в суспільній свідомості думки про необхідність українських дошкільних закладів, позашкільних опікунсько-виховних інституцій для дівчат, участь у формуванні мережі українського приватного шкільництва; поява перших українських альманахів і збірників праць, укладених самими жінками;

- 1900-й – 1914-й рр. – подальше організаційне становлення та структурування українського жіночого руху, розвиток його ідеології, поступове утвердження національних орієнтирів у меті, завданнях і змісті роботи жіночих товариств, виникнення окремої жіночої преси; включення в організовану працю гімназійної та студентської дівочої молоді, формування когорти педагогів – очільниць емансипаційних змагань західноукраїнського жіноцтва і пов'язані з ними підготовка науково-педагогічних жіночих публікацій та активізація практичної діяльності жінок у царині розбудови системи українського приватного шкільництва, дошкільних, позашкільних і опікунсько-виховних інституцій;

- 1914-й – 1920-й рр. – припинення діяльності громадських жіночих організацій через події Першої світової війни; зосередження основних українських “жіночих сил” на етнічних австрійських територіях, превалювання харитативно-культурницького напрямку в змісті їхньої роботи; реформування довоєнної львівської “Жіночої громади” на “Союз українок”; прилучення окремих жінок Східної Галичини і Північної Буковини до благодійницько-опікунських акцій на рідних теренах, до участі в націоналізації існуючої державно-приватної системи освіти доби ЗУНР;

- 1921-й – 1939-й рр. – активна консолідація західноукраїнського жіноцтва, включення в організовану діяльність жінок Закарпаття і Західної Волині; усталення національно-державницької ідеології жіночого руху, його вихід на міжнародну арену; переорієнтування просвітницької роботи на вирішення загальнонаціональних проблем (боротьба з неграмотністю,

культурно-освітній та економічний розвиток українського села); урізноманітнення форм, методів і засобів поглиблення загальноосвітніх і фахових знань жінки-українки, усвідомлення нею суті національного ідеалу та підготовка до його здійснення; утвердження культу матері й дитини, єдності загальнолюдських і національних цінностей у родинному вихованні; національно-громадянська спрямованість дошкільної, шкільної та позашкільної виховно-опікунської роботи; участь жінок у підготовці підручників, навчально-методичних посібників і дитячо-юнацької художньої літератури.

4. Результати наукового пошуку засвідчили, що на всіх етапах еволюції соціально-культурної активності жінок Західної України провідними чинниками її педагогічно-просвітницької зорієнтованості були дискримінаційна освітня політика держав, до складу яких у досліджуваний період входили західноукраїнські землі, передусім у сфері навчання і виховання жінки, діяльність у сфері поглиблення її загальноосвітніх і фахових знань, національного виховання та формування навичок самостійної громадської діяльності провідних культурно-освітніх товариств, заснованих освітніми діячами і педагогами регіону – чоловіками, кількісне зростання жінок-учителів та якісні зміни у їхній професійній підготовці й на цій основі – активна участь в організації українського жіночого руху і формуванні освітньо-виховної складової його ідеології та практики.

5. Цілісний ретроспективний аналіз педагогічно-просвітницьких проблем у творчій спадщині кількох поколінь репрезентанток жіночого руху, у документах і матеріалах жіночих товариств, віч, зборів, з'їздів, конгресів західноукраїнського жіноцтва переконливо довів, що її розвиток віддзеркалює як основні тенденції у боротьбі за самовизначення української нації та відстоювання громадсько-політичних прав жінки-українки, так і особливості розвитку європейської та національної педагогіки і просвітництва другої половини XIX – першої третини XX століття. Як наслідок, суттєвими ознаками вихідних педагогічно-просвітницьких положень ідеології жіночого руху Західної України є їх різноплановість, дотичність практично до всіх ланок безперервної системи освіти (дошкільна, шкільна, позашкільна, освіта і виховання дорослого жіноцтва), широка соціальна, почасти і політична база, опора на народновиховні ідеали і найновіші здобутки української та зарубіжної педагогічної думки, єдність загальнолюдських і національних виховних цінностей.

6. Уперше в історії української педагогіки та просвітництва жінки наддністрянської частини України обґрунтували ідею повноцінної початкової, середньої та вищої жіночої освіти рідною мовою, виходячи не лише з потреби загальносоціального і національного розвитку, а й із прав жінки-людини; розробили чітку концепцію освіти і формування національно-громадянської свідомості широких верств західноукраїнського жіноцтва та

визначили форми, методи і засоби її реалізації; задекларували й утвердили думку про співвідповідальність українських жінок, нарівні з чоловіками, за виховання покоління, спроможного відродити державну незалежність України.

7. Важливими пріоритетами феміністичної ідеології та практичної освітньо-виховної діяльності західноукраїнського жіноцтва були піднесення родинно-соціального статусу матері-українки, утвердження її першорядної ролі у фізичному, моральному й інтелектуальному розвитку своїх дітей і значення в “оздоровленні” всієї нації (“духовне материнство”), що зумовило зміну підходів до родинного виховання, та розробка організаційних і теоретико-методичних основ функціонування постійних і сезонних українських дошкільних інституцій приватно-громадського характеру.

8. В умовах функціонування в Західній Україні дискримінаційних щодо української національної меншини офіційних шкільних систем ідеологи й організатори жіночого руху викривали їх антиукраїнський характер, наполегливо відстоювали принципи загальнообов'язковості навчання та доступності шкіл усіх типів із рідною мовою навчання, рівності та повноцінності освіти для дітей обох статей, народності, природо- та культуровідповідності виховання; включилися у пошук моделі системи національної освіти, у боротьбу українського громадянства за “рідну” школу, теоретично осмислювали мету і завдання навчання та виховання дітей і молоді у контексті завдань національно-культурного відродження українського народу, потреб і можливостей західноукраїнського суспільства, утверджували провідну роль у змісті навчання дисциплін національно-виховуючого спрямування та вдосконалювали методику їх вивчення; обґрунтували педагогічну сутність опіки над дітьми та молоддю, активно працювали над наповненням національним змістом позашкільної виховної роботи.

9. У процесі дослідження доведено, що конкретним практичним вкладом жінок Західної України у вирішення проблем педагогічно-просвітницького характеру стали запровадження національних за змістом форм освіти, самоосвіти, виховання і самовиховання дорослого жіноцтва; створення власних засобів масового інформування про різні аспекти соціально-культурної діяльності жінок, про стан, проблеми та перспективи розвитку освіти і виховання дівчини-жінки й дитини; ініціювання, заснування й активна участь у забезпеченні діяльності сезонних і постійних українських дошкільних закладів, виховно-освітніх і оздоровчих позашкільних інституцій, приватних шкіл різних типів, підготовка українських підручників і навчальних посібників, літератури для позакласного читання.

10. Викладене в дисертації та монографії уможливило загальний висновок про те, що, розвиваючись у напрямі від благодійництва та “культурництва” до організаційно-практичної освітньо-виховної роботи, а від

неї – до теоретичного узагальнення набутого педагогічно-просвітницького досвіду, діяльність західноукраїнського жіноцтва досліджуваного періоду стала одним із важливих чинників формування покоління, готового не тільки до праці на користь України, а й здатного на самопожертву заради її незалежності. Теоретико-практичні надбання у царині освіти і виховання, накопичені жінками Західної України, можуть бути використані для створення ефективних механізмів сучасної соціальної політики у сфері гендеру, визначення й утвердження місця і ролі жінки в суспільно-громадських, соціокультурних та освітніх процесах молодії української держави, у пошуку шляхів забезпечення тісної єдності національних і загальноєвропейських пріоритетів її сучасного розвитку.

11. Проведене дослідження дало змогу виокремити освітньо-виховні положення ідеології жіночого руху Західної України, визначити форми, методи і засоби практичної діяльності західноукраїнського жіноцтва, які доцільно творчо використовувати у педагогічно-просвітницьких процесах та в роботі державних і громадських інституцій сучасної України:

- формування національно-державницького світогляду української жінки, відродження з цією метою організаційних і масових просвітницьких акцій, започаткованих у жіночому русі Західної України досліджуваного періоду, заснування окремої преси;

- піднесення ролі родини у національно-громадянському становленні особистості та забезпечення її активної участі в утвердженні нових освітніх орієнтирів української держави;

- співпраця громадських організацій із державними органами влади і закладами освіти різних рівнів акредитації у галузі забезпечення доступності здобуття якісної ціложиттєвої освіти для всіх громадян України, утвердження загальнолюдських, національно-громадянських, родинних, особистих цінностей у вихованні дітей і молоді;

- громадська підтримка дошкільної освіти, формування мережі приватних інституцій дошкільного виховання яскраво вираженого гуманістичного та національно-громадянського змісту;

- активна участь жіночих організацій у розвитку позашкільних закладів, передусім виховно-опікунського та здоров'язберігаючого характеру.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми наукового пошуку. Окремого вивчення й узагальнення потребують педагогічно-просвітницькі ідеї творчої спадщини й організаційно-практична діяльність найяскравіших педагогічних постатей жіночого руху Західної України та виховно-освітня праця його активних учасниць у державах Західної Європи, американського й австралійського континентів у другій половині ХХ ст.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Нагачевська З.І. Педагогічна думка і просвітництво у жіночому русі Західної України (друга половина XIX ст. – 1939 р.) / Зіновія Іванівна Нагачевська. – Івано-Франківськ: Підприємство Третяк І.Я., 2007. – 764 с.

Навчальні та навчально-методичні посібники, методичні рекомендації, навчальні програми

2. Антологія педагогічної думки Східної Галичини та українського зарубіжжя XX століття: навчальний посібник / Т.К.Завгородня, З.І.Нагачевська, Н.М.Салига [та ін.]. – Івано-Франківськ: Вид-во “Плай” ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – 480 с. (Гриф МОН України).

3. Софія Русова. З маловідомого і невідомого. Ч. 1: “Несторка української педагогічної літератури...” / упоряд. О.Джус, З.Нагачевська; вступ. стаття З.Нагачевської. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. – 456 с.

4. Софія Русова. З маловідомого і невідомого. Ч. 2: “Сеньйорка українського жіноцтва...” / упоряд. З.Нагачевська, О.Джус; вступ. стаття З.Нагачевської. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2007. – 364 с.

5. Нагачевська З.І. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі (західноукраїнський контекст II пол. XIX ст. – 1939 р.): програма і методичні рекомендації до спецкурсу / Зіновія Нагачевська. – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – 136 с.

6. Софія Русова і Галичина: [зб. статей і матеріалів / упоряд. текстів, вступ. стаття, прим. і дод. З.І.Нагачевської]. – Івано-Франківськ: Вік, 1996. – 127 с.

7. Нагачевська З.І. Становлення і розвиток суспільного дошкільного виховання в Галичині (XIX – перша третина XX ст.): програма і методичні рекомендації до спецкурсу / Зіновія Іванівна Нагачевська. – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – 44 с.

Статті у виданнях, які включені до переліку ВАК України

8. Нагачевська З.І. Виховна роль жінки у сім’ї та в суспільстві в оцінці Мілени Рудницької / Зіновія Нагачевська // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Педагогіка та психологія. – Чернівці, 2002. – Вип. 137. – С. 132-140.

9. Нагачевська З.І. Виховно-освітній потенціал “жіночої” Шевченкіани (західноукраїнські землі кінця XIX ст. – 1930-х рр.) / З.І.Нагачевська // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія: Педагогічні науки. – Житомир, 2007. – Вип. 33. – С. 30-34.

10. Нагачевська З.І. Жіноча освіта у Станіславові: витоки, становлення (кінець XVIII – початок XX століття) / Зіновія Нагачевська, Галина Маслій // Джерела: науково-методичний вісник. – Івано-Франківськ, 2006. – № 3-4. – С. 3-11.

11. Нагачевська З.І. “Жіноче слово” на Першому українському просвітньо-економічному конгресі / З.І.Нагачевська // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Вінниця, 2003. – Вип. 8. – С. 150-154.
12. Нагачевська З.І. Жіночий гурток ім. Ганни Барвінок Українського педагогічного товариства: становлення й зміст діяльності / Зіновія Нагачевська // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2002. – Вип. 7. – С. 148-157.
13. Нагачевська З.І. Івано-Франківськ та Івано-Франківщина в жіночому русі Західної України: історико-педагогічний аспект / Зіновія Нагачевська // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2005. – Вип. 11. – С. 162-173.
14. Нагачевська З.І. Костянтина Малицька: жінка в педагогіці, педагог у жіночому русі / Зіновія Нагачевська // Обрії: науково-педагогічний журнал. – Івано-Франківськ, 2002. – № 1. – С. 18-28.
15. Нагачевська З.І. Освітні програми перших західноукраїнських жіночих віч і зборів / Зіновія Нагачевська // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. – Тернопіль, 2002. – № 4. – С. 110-116.
16. Нагачевська З.І. Освітньо-виховний потенціал українських жіночих з’їздів 1920-х – 1930-х рр. / З.І.Нагачевська // Вісник Житомирського педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. – Житомир, 2003. – Вип. 12. – С. 262-265.
17. Нагачевська З.І. Перше українське дошкільне товариство у Галичині (до 100-річчя заснування) / Зіновія Нагачевська // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2000. – Вип. 4. – С. 161-170.
18. Нагачевська З.І. Питання освіти в теорії українського фемінізму: інтерпретація Н.Кобринської / Зіновія Нагачевська // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Педагогіка та психологія. – Чернівці, 2002. – Вип. 138. – С. 118-125.
19. Нагачевська З.І. Питання освіти і виховання у діяльності товариства “Союз українок” / Зіновія Нагачевська // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2003. – Вип. 8. – С. 154-165.
20. Нагачевська З.І. Питання української школи в парламентській діяльності жінок Галичини (1920-і – 1930-і рр.) / З.І.Нагачевська // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. – Ізмаїл, 2002. – Вип. 13. – С. 61-65.
21. Нагачевська З.І. Проблема змісту навчальної літератури у творчій спадщині жінок-педагогів Східної Галичини (1900-і -1930-і рр.) / Зіновія Нагачевська // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2008. – Вип. XXV. – С. 186-193.

22. Нагачевська З.І. Проблеми “домашньої педагогії” в публікаціях організаторів західноукраїнського жіночого руху / Зіновія Нагачевська // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. – Тернопіль, 2002. – № 2. – С. 62-67.
23. Нагачевська З.І. Проблеми національного виховання в документах і матеріалах Українського жіночого конгресу (Станиславів, 1934) / З.І.Нагачевська // Збірник наукових праць: Педагогічні науки. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2003. – Вип. 34. – С. 51-55.
24. Нагачевська З.І. Проблеми національного виховання у жіночій періодиці Західної України (1920-1930 рр.) / Зіновія Нагачевська // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2004. – Вип. 10. – С. 181-187.
25. Нагачевська З.І. Просвітницька діяльність і педагогічні погляди Івонни Блажкевич / Зіновія Нагачевська // Наука і освіта. – Одеса, 2003. – № 1. – С. 79-83.
26. Нагачевська З.І. “Рідна школа” і громадське дошкільне виховання Галичини / Зіновія Нагачевська // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Педагогіка. – Івано-Франківськ, 1998. – С. 90-99.
27. Нагачевська З.І. Свято матері – важлива виховна ініціатива жінок Галичини / Зіновія Нагачевська // Обрії: науково-педагогічний журнал. – Івано-Франківськ, 2001. – № 2. – С. 42-45.
28. Нагачевська З.І. Софія Русова і педагогічно-просвітницька діяльність західноукраїнського жіноцтва / Зіновія Нагачевська // Вісник Прикарпатського університету: Серія: Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2001. – Вип. 5. – С. 31-37.
29. Нагачевська З.І. Суспільна опіка в теорії та практиці жіночого руху (західноукраїнські землі кінця ХІХ ст. – 1939 р.) / З.Нагачевська // Ідеї опіки дітей і молоді в історико-педагогічній науці: збірник наукових праць. – Івано-Франківськ, 2005. – С. 135-139.
30. Нагачевська З.І. Учителі – організатори українського жіночого руху в Галичині кінця ХІХ – першої третини ХХ ст.: творчий портрет / З.І.Нагачевська // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. – К., 2004. – Вип. 1 (11). – С. 97-110.
31. Нагачевська З.І. Учитель і вчительська праця у творчій спадщині педагогів – репрезентантів жіночого руху Західної України (кінець ХІХ – перша третина ХХ століть) / Зіновія Нагачевська // Джерела: науково-методичний вісник. – Івано-Франківськ, 2003. – № 3. – С. 3-12.
32. Нагачевська З.І. Ясна зоря її життя... (До 150-річчя від дня народження Софії Русової) / З.І.Нагачевська // Вісник Чернігівського державного

педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. – Чернігів, 2006. – Вип. 39. – С. 19-24.

Статті у наукових і науково-методичних виданнях, збірниках наукових праць і матеріалів науково-практичних конференцій

33. Нагачевська З.І. Громадсько-педагогічна думка Галичини про завдання, зміст діяльності та вимоги до особистості педагога-вихователя / Зіновія Нагачевська // Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики: [зб. наук. праць / редкол.: Н.В.Гузій [та ін.]. – К.: УДП, 1997. – С. 158-161.
34. Нагачевська З.І. Жіночі імена педагогічної думки і просвітництва (західноукраїнський контекст 1920-х -1930-х рр.) / З.Нагачевська // Жінка в науці та освіті: минуле, сучасність, майбутнє: матеріали Третьої Міжнародної наук.-практ. конф. “Жінка в науці та освіті: минуле, сучасність, майбутнє” та Другої Міжнародної наук.-практ. конф. “Гендерний компонент у структурі вищої технічної освіти і природничих наук” (Київ, 3-5 листопада 2005 р.). – К., 2005. – С. 323-324.
35. Нагачевська З.І. Жіночі постаті в українській педагогіці на межі століть: ретроспектива і сучасність / Зіновія Нагачевська // Українська педагогіка на межі тисячоліть: матеріали пед. читань. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 133-137.
36. Нагачевська З.І. Загальнолюдське і національне в жіночому русі Західної України другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст.: педагогічно-просвітницький аспект / Зіновія Нагачевська // Єдність національного і загальнолюдського у формуванні морально-духовних цінностей: зб. наук. праць. – Івано-Франківськ, 2002. – С. 111-116.
37. Нагачевська З.І. Іван Франко і феміністична традиція в Галичині / Зіновія Нагачевська // Інформаційний бюлетень кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика. – Івано-Франківськ, 2006. – № 1. – С. 15-18.
38. Нагачевська З.І. Материнство і дитинство в жіночому русі Галичини: досвід минулого / З.І.Нагачевська // Формування гендерного паритету в контексті сучасних соціально-економічних перетворень: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (Київ, 5-7 грудня 2002 р.). – К., 2002. – С. 137-139.
39. Нагачевська З.І. М.Стельмахович як історик педагогіки / Зіновія Нагачевська // Сподвижник української етнопедагогіки (на пошану дійсного члена АПН України Мирослава Стельмаховича): зб. Серія: Педагогіка і етнопедагогіка. – Івано-Франківськ, 1999. – Вип. 25. – С. 59-65.
40. Нагачевська З.І. Неоніла Селезінка й еволюція виховно-освітньої програми українського жіночого руху в Галичині / Зіновія Нагачевська // Товариство “Рідна школа”: історія і сучасність: [науковий альманах / упоряд. і наук. ред. Д.Герцюк, П.Сікорський]. – Львів, 2007. – Ч.4. – С. 187-195.
41. Нагачевська З.І. Практика підготовки вихователів для українських дошкільних закладів Галичини та використання її позитивних елементів у

- сучасних мовах / З.Нагачевська // Удосконалення професійної підготовки спеціалістів дошкільного профілю: [зб. матеріалів / упоряд. Л.В.Артемова, Н.В.Лисенко]. – К., 1996. – С.136-141.
- 42.Нагачевська З.І. Проблеми “охорони людської одиниці” в жіночому русі Західної України (кінець ХІХ – перша третина ХХ ст.) / Зіновія Нагачевська // Валеологічна освіта в навчальних закладах України: стан, напрямки і перспективи розвитку: зб. наук. праць Кіровоградського державного педагогічного університету імені В.Винниченка. – Кіровоград, 2003. – С. 183-189.
- 43.Нагачевська З.І. “Просвіта” і формування освітніх пріоритетів жіночого руху Західної України (кінець ХІХ – перша третина ХХ ст.) / Зіновія Нагачевська // “Просвіта” в духовно-культурному піднесенні України: [зб. наук. праць / за ред. В.П.Мацька]. – Хмельницький: Просвіта, 2005. – С. 100-106.
- 44.Нагачевська З.І. “Рідна школа” як чинник освітнього зростання та національного освідомлення жінки-українки / Зіновія Нагачевська // Інформаційний бюлетень кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика. – Івано-Франківськ, 2007. – № 2. – С. 14-19.
- 45.Нагачевська З.І. Українська педагогічна думка ХХ ст. про соціалізацію особистості / Зіновія Нагачевська // Українська система виховання: проблеми, перспективи. Серія: Педагогіка, етнопедагогіка. – Івано-Франківськ, 1999. – Вип. 27. – С. 254-261.

АНОТАЦІЇ

Нагачевська З.І. Педагогічна думка і просвітництво у жіночому русі Західної України (II половина ХІХ ст. – 1939 р.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2009.

У дисертації в контексті національних культурно-освітніх процесів другої половини ХІХ – 30-х рр. ХХ ст. вперше здійснено цілісний аналіз педагогічно-просвітницької складової ідеології українського жіночого руху Західної України і розкрито шляхи її практичної реалізації у межах австро-угорської, польської, румунської та чехословацької держав.

На основі аналізу архівних джерел та опублікованих матеріалів встановлено, що організоване західноукраїнське жіноцтво створило самобутню концепцію освіти і формування національно-громадянської свідомості жінки-українки, піднесення авторитету в родині й суспільстві жінки-матері та відповідну їй систему форм, методів і засобів освітньо-виховної діяльності.

Виявлено, систематизовано і теоретично обґрунтовано найважливіші положення творчої спадщини педагогів – активних учасниць жіночого руху, які визначали мету, завдання, зміст роботи жіночих культурно-освітніх організацій регіону в галузі родинного та громадського дошкільного виховання, розвитку національної школи, позашкільних опікунсько-виховних закладів, забезпечували утвердження духовних, гуманістичних, демократичних цінностей освіти й виховання дітей і молоді.

Ключові слова: педагогічна думка, просвітництво, жіночий рух, жіночі товариства, феміністична концепція освіти, навчання, національно-громадянське виховання, громадська опіка, школи, дошкільні й позашкільні заклади, духовно-моральні цінності, освітньо-виховні орієнтації.

Нагачевская З.И. Педагогическая мысль и просветительство в женском движении Западной Украины (II половина XIX в. – 1939 г.). – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка. – Тернополь, 2009.

Диссертационное исследование раскрывает содержание педагогическо-просветительной составной идеологии общественного движения западно-украинских женщин второй половины XIX – 30-х гг. XX в., формы, методы и средства её практической реализации в пределах австро-венгерского, польского, румынского и чехословацкого государств.

В работе проанализированы предпосылки формирования украинского женского движения, главные тенденции, этапы развития организационных форм консолидации и активного участия женщин Западной Украины в общественно-просветительных процессах исследуемого периода. Среди факторов, влияющих на формирование педагогическо-просветительной направленности идеологии и практической деятельности женщин-украинок региона, определены традиционно патриархальное истолкование места и роли женщины в семье и обществе, дискриминационная сущность образовательной политики государств, в составе которых во второй половине XIX – первой трети XX в. находились западноукраинские земли, количественные и качественные изменения в среде женщин-учителей – участниц общественного культурно-просветительного движения региона.

На основании изучения документов и материалов, касающихся деятельности женских организаций, творческого наследия идеологов и практиков женского движения определены главные компоненты феминистической концепции образования и формирования национально-гражданского сознания западноукраинских женщин (цели, задачи, принципы, содержание, формы, методы, средства), обосновано превалирование в их педагогических взглядах идей национального содержания образования,

воспитания детей и молодежи в семье, дошкольных, внешкольных учреждениях и школах на основании родного языка, педагогического опыта своего народа, достижений украинской культуры, усвоение системы общечеловеческих, национально-гражданских, семейных и личных жизненных ценностей.

Образовательно-воспитательные идеи, которые сформировались в женском движении Западной Украины, существенно дополняют теорию и практику национальной педагогической мысли и просветительства второй половины XIX – первой трети XX в., могут творчески использоваться в процессе урочной, внеурочной и внешкольной работы современных учебно-воспитательных заведений и в общественно-просветительной деятельности культурно-просветительных организаций Украины.

Ключевые слова: педагогическая мысль, просветительство, женское движение, женские общества, феминистическая концепция образования, обучение, национально-гражданское воспитание, общественное попечительство, школы, дошкольные и внешкольные заведения, духовно-нравственные ценности, образовательно-воспитательные ориентации.

Nagachevska Z.I. Pedagogical ideas and enlightenment in the female movement in Western Ukraine (the second half of the 19-th century – 1939). – Manuscript.

Dissertation for obtaining a Doctor's degree in Pedagogics, speciality 13.00.01 – General Pedagogics and History of Pedagogics. – Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ternopil, 2009.

In the dissertation in the context of national cultural and educational processes of the second half of the 19th century – the 30s of the 20th century an integrated analysis of the pedagogical and educational components of the ideology of the Ukrainian female movement in Western Ukraine is made for the first time, the ways of its practical realization on the territories of Austro-Hungarian, Polish, Romanian and Czechoslovakian states are grounded.

On the basis of the analysis of archives and published materials it is ascertained organized West-Ukrainian womanhood had created the original conception of enlightenment and the formation of national and civil consciousness of a Ukrainian that woman, raising the authority of the mother-woman in the family and society and corresponding to it the system of forms, methods and means of educational activity.

The most important principles of the creative legacy of the pedagogues – active participants of the female movement who had determined the purpose, tasks and the content of work of the regional female cultural and educational societies in the field of family and public preschool education, the development of national school, Ukrainian boarding schools, ensuring the ascertainment of democratic values of children's and youth's upbringing are revealed, systematized and theoretically motivated.

Key words: pedagogical ideas, enlightenment, female movement, female societies, feminine conception of education, studies, national and civic upbringing, guardianship, schools, pre-school and out-of-school establishments, spiritual and moral values, educational orientations.

